

Національний університет
«Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв
Кафедра дошкільної та початкової освіти

Кваліфікаційна робота освітнього ступеня: «магістр»
на тему:

**«ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У
ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ ОБРАЗОТВОРЧОГО
МИСТЕЦТВА»**

Виконала:

Студентка VI курсу магістратури, 63
групи

Спеціальності 012 «Дошкільна освіта»

Чкана Альона Олександрівна

Науковий керівник:

викладач

Ярмоленко Тетяна Петрівна

Роботу подано до розгляду « _____ »

2023 року

Студентка

Чкана А.О.

(підпис)

Науковий керівник

Міненко А.О.

(підпис)

Рецензент

(підпис)

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри
дошкільної та початкової освіти протокол № _____ від « _____ »
_____ 2023 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри

Ірина ТУРЧИНА

(підпис)

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутнісні характеристики природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку в науковій літературі

1.2. Психолого-педагогічні характеристики дітей дошкільного віку

1.3. Образотворче мистецтво як засіб формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників

1.4. Сучасні підходи та методи формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва в умовах дошкільного освітнього закладу

Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТАРШІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Дослідження стану сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей в старшій групі (констатувальний етап експерименту)

2.2. Методика формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах ЗДО засобами образотворчого мистецтва (формувальний етап експерименту)

2.3. Методичні рекомендації формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах ЗДО засобами образотворчого мистецтва

Висновки до розділу 2

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ВСТУП

Актуальність теми роботи. В сучасному суспільстві тема та проблема екології, формування свідомого ставлення до навколишнього середовища, природничої компетентності, вже довгий час, залишається важливою та гострою. Формування екологічних і природних компетентностей дітей дошкільного віку є актуальною проблемою сьогодення, бо саме в дитинстві закладається фундамент екологічної культури та свідомості, що в свою чергу впливає, як на поведінку, так і на дії людини по відношенню до природи впродовж всього її життя. Сформованість природничо-екологічних компетенцій даватиме дитині змогу володіти природозбережувальними можливостями, зрозуміти її власні цінності та вплив людини на природну життєдіяльність, але вимагатиме вибору корисних для довкілля дій, ініціюватиме самостійну та життєздатну поведінку в різноманітних ситуаціях, які мотивують та вимагають доцільних екологічних дій, забезпечують взаємодію дітей та гармонізацію з навколишнім середовищем відповідно до їх власних інтересів.

Стрімкий темп соціальних змін в теперішній час поставив перед педагогами та психологами актуальне та проблемне питання зміни освітянської парадигми, формування в суспільстві розуміння важливості дошкільного етапу життя людини як найвідповідальнішого періоду в її соціальному становленні. Забезпечити фізичний та емоційний розвиток дитини дошкільного віку, як основи всебічного розвитку можливо з поступового формування у неї здатності усвідомити себе, навколишній світ та взаємодіяти з ним на основі знань та вмінь щодо гармонізації відносин людини з природним середовищем існування, становлення екологічного світогляду. Інтеграція України в Європейський освітній простір обумовлює нові вимоги та нові стандарти освіти, які мають бути закладені, починаючи з дошкільного дитинства. Мета педагогічної науки та передової практики в сучасних реаліях це пошук ефективних шляхів реалізації компетентнісного та особистісно-орієнтованого підходу до кожної дитини, засобів впливу на почуття, поведінку та одночасно стимулювання пізнавальної

активності.

Головним завданням дошкільної освіти є набуття елементарних знань про природу та взаємозв'язки в природному середовищі існування людини; розвиток емоційно-ціннісного ставлення до природи; формування навичок екологічно-доцільної поведінки, а також формування системи гуманістичних цінностей, де цінність природи та суспільства визначаються як провідні. Необхідність розвитку природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку зумовлюється тим, що саме в період дитинства людина повинна опанувати необхідними для життя формами поведінки. Об'єктивні реалії сьогодення актуалізують необхідність формування у дошкільників гуманних почуттів, морально-естетичних цінностей, моральної поведінки, переконань в необхідності дбайливого ставлення до природи, прагнення до набуття знань щодо збереження природного середовища існування людини як найвищої суспільної та індивідуальної цінності, як джерела власного здоров'я та здоров'я інших, повноцінного життя людини.

Образотворча діяльність дітей дошкільного віку ґрунтується на пізнанні навколишньої дійсності, сприяє безпосередньо розвитку їх здібностей та формуванню необхідних для цього віку компетентностей, художньо-естетичної та моральної культури. Доцільними виховними умовами розвитку дошкільників засобами образотворчого мистецтва можна вважати цілеспрямоване дослідження властивостей і якостей предметів та організацію їх відбиття у світогляді дитини на навколишній світ, використовуючи взаємодію ігрової та образотворчої діяльності дітей у процесі засвоєння певних норм та правил. Необхідним є залучати дітей до позитивної пізнавальної діяльності через власну творчість та твори мистецтва, впроваджуючи нові технології та методи навчання.

Ефективний розвиток сучасних моделей дошкільної освіти стає неможливим без нових прогресивних ідей науковців, педагогів та психологів. Питанням вікової психології дитини присвітили праці Т. Дуткевич, О. Кононко, В. Котирло, С. Кулачківська, С. Ладивір, Ю. Приходько, та інші.

Питання формування природничо-екологічної компетентності

дошкільників стали предметом вивчення таких сучасних вітчизняних дослідників як: Т. Андрющенко, Г. Беленька, І. Біла, О. Білан, А. Богуш, Н. Гавриш, А. Даніелян, Г. Колосінська, Н. Лисенко, Н. Ошуркевич, О. Падалка, С. Павлюк, Л. Русан та інші.

Сучасні дослідження творчої діяльності як комплексного засобу розвитку особистості дитини дошкільного віку здійснювали провідні українські науковці, психологи та педагоги: О. Аксьонова, О. Білан, А. Богуш, Н. Горошко, Л. Калуська, Л. Куликова, В. Моляко, В. Огнев'юк, В. Сухомлинський та інші.

Попри численні дослідження, частина проблеми формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку, яка обрана темою даної роботи є на сьогодні ще недостатньо вивченою та висвітленою. Цим обумовлений вибір теми даного дослідження.

Мета дослідження: беручи за основу проведення та дослідження засобів образотворчого мистецтва, вивчення відповідної літератури, обґрунтування наукового дослідження, розробити засоби, які сприятимуть ефективному формуванню у дітей старшого дошкільного віку природничо-екологічних компетентностей.

Задачі дослідження:

1. Проаналізувати особливості змісту сутнісних характеристик природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку в науково-методичній літературі.

2. Виявити роль образотворчого мистецтва як засобу формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників.

3. Здійснити експериментальне дослідження стану сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей в старшій групі закладу дошкільної освіти.

4. Розробити методику формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах ЗДО засобами образотворчого мистецтва.

Об'єкт дослідження: освітній процес закладу дошкільної освіти.

Предмет дослідження: методика формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах ЗДО засобами образотворчого мистецтва.

Методи дослідження: *теоретичні* – аналіз психолого-педагогічної, науково-методичної літератури, що забезпечив розгляд теоретичних питань із проблеми дослідження; порівняння, класифікація, систематизація та узагальнення отриманої інформації з метою розкриття особливостей формування природничо екологічної компетентності у дошкільників засобами образотворчого мистецтва; *емпіричні:* діагностичні – бесіди, тестування, анкетування, з метою вивчення рівня сформованості природничо екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку; педагогічний експеримент (констатувальний, формувальний, контрольний).

Джерела дослідження. Джерелами інформації в роботі слугували Закони України, урядові розпорядження та постанови, офіційний сайт Міністерства освіти і науки України, навчальні посібники, методичні матеріали за темою роботи, праці науковців та наукові статті, журнали, інформаційні ресурси мережі Інтернет.

База дослідження: ЗДО № 51 «Барвінок» м. Чернігів.

Структура роботи: складається із вступу, двох розділів, підрозділів та висновків до них, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків.

Обсяг основної частини роботи складає 86 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ЗАСОБІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Сутнісні характеристики природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку в науковій літературі

Важливість формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку зумовлена глобальними екологічними викликами, з якими сьогодні стикається людство. Проблеми забруднення довкілля, втрата біорізноманіття, зміна клімату та інші екологічні кризи підкреслюють необхідність виховання нового покоління з екологічною свідомістю та відповідальністю. Одночасно дошкільний вік є періодом формування основних ціннісних орієнтацій, тому важливо забезпечити дітям знання та навички, які допоможуть їм стати відповідальними громадянами, готовими діяти на користь навколишнього середовища.

У контексті цієї актуальності формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку стає важливим завданням для закладів освіти. Враховуючи особливості дошкільного віку, цей процес потребує комплексного та системного підходу, який включає розвиток пізнавальної діяльності, емоційного зв'язку з природою та формування практичних навичок екологічної поведінки. Таким чином, ефективне формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку допоможе закласти основу для сталого розвитку та збереження природних ресурсів у майбутньому.

Поняття «екологічна культура» на думку дослідників (Н. Горопаха, З. Плохій) [28; 29; 30] – опанування елементарними екологічними знаннями, що сприятиме становленню екологічного світобачення дошкільників, їх психологічній включеності у світ Природи, коли вивчати зв'язки людини з природою не тільки для того, щоб знати, які природні чинники необхідні для життя людини, суспільства, а й для того, щоб розуміти вплив людини на природу.

Сучасна екологічна ситуація – яскраве свідчення того, що людина не може відмежуватися від природи та жити лише в соціокультурному середовищі. Тому перед педагогами в умовах сьогодення стоїть завдання – виховати молоде покоління у традиції гармонійного співіснування з природою, раціонального використання та відтворення її багатств, у психологічній готовності оберігати природні цінності.

Розвиток особистості дитини був і залишається пріоритетним напрямом освітньої роботи у закладі дошкільної освіти. Програмні засади та основні положення розвитку дошкільної освіти в Україні закріплені Законами України «Про освіту» [10], «Про дошкільну освіту» [11] та основними засадами Базового компонента дошкільної освіти [12]. Однією з методологічних засад Базового компоненту дошкільної освіти у новій редакції є компетентнісний підхід до розвитку особистості, котрий реалізується програмами та навчально-методичним забезпеченням, що затверджуються МОН України. Такий підхід орієнтує освітян на загальний цілісний розвиток дитини, визначає державні вимоги до рівня освіченості, розвиненості та вихованості дитини; сумарний кінцевий показник набутих дитиною компетенцій перед її вступом до школи.

У Методичних рекомендаціях до Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти), що у додатку до листа МОН від 16.03.2021 № 1/9-148, зазначено, що компетентності формуються у просторі освітніх напрямів роботи закладу через організацію педагогом базових (основних) видів діяльності, які збагачують досвід дитини, та реалізуються як особистісне надбання дитини (результат розвитку) за підтримки батьків в умовах сімейного виховання. Так, ланцюжок взаємопов'язаних понять між очікуванням і результатом освіти можна представити завдяки таким феноменам. Отримання результату дошкільної освіти (компетентності дитини) — це відповідь на запитання, як ми реалізуємо цінності та завдання дошкільної освіти, як спілкуємося, граємо з дитиною, підтримуємо розвиток її здібностей. [7] (рис. 1.1) (Додаток Б).

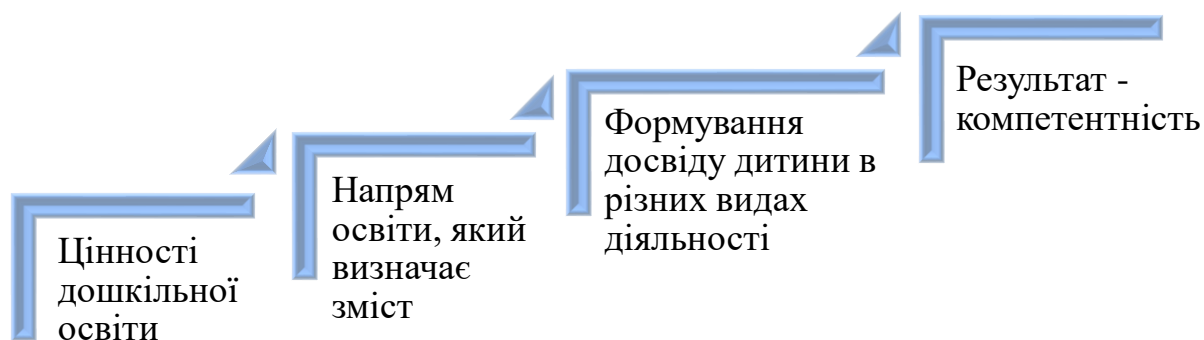

Рис. 1.1. Результати освіти та набуття дошкільником компетентностей

Відомі науковці, такі як Г. Беленька, Н. Гавриш, О. Богініч; А. Богуш, О. Кононко, Т. Піроженко, С. Ладивір, І. Карабаєва [2; 15; 3; 4; 5; 6], досліджуючи поведінку дітей дошкільного віку, у своїх роботах довели важливість саме цього відрізка життя людини для подальшої соціалізації, становлення ціннісних орієнтацій та розвитку основних якостей особистості, що відбувається через вплив на інтелектуальну та емоційну сферу дитини. Дитина не лише відображає об'єктивну дійсність, вона активно взаємодіє з довкіллям, виявляє своє ставлення, тобто свої емоції, до предметів та явищ в реальному світі. За твердженням науковців, значна частина власного досвіду дитини, зокрема адекватне емоційне реагування, динаміка експресивних дій, розвиток емпатії, саморегуляція, а також виразність особистісних особливостей загальної емоційності, тривожності, у дошкільному віці відбувається, переважно, під впливом довкілля.

Актуальні завдання ознайомлення дітей з природним довкіллям визначаються на думку І. Карабаєвої ціннісним ставленням дитини дошкільного віку до природи, про що насамперед свідчить її природо-доцільна поведінка, коли дитина готова долучатися до практичної природоохоронної діяльності, прагне дотримуватися правил природокористування. «Навчити помічати красу довкілля, гармонійно співіснувати з природою та раціонально використовувати її багатства — ось пріоритетні завдання екологічного виховання дошкільників. Якщо дитина

з малку чітко усвідомить свою відповідальність за природу як живий організм, у майбутньому вона відчуватиме потребу берегти та відновлювати її багатства» [6].

На думку В. Онопрієнко виховання підростаючого покоління відповідно до ідеалів екологічної особистості пов'язується з вихованням почуття відповідальності - відповідальності за існування, за біосферні процеси, з якими нерозривно пов'язано існування людства. Завданнями екологічної освіти є [23, с. 327] (рис. 1.2):

Метою екологічної освіти є формування екоцентричного світогляду, яке б створювало екологічну свідомість, що базується в свою чергу на екологічній грамотності всіх соціальних верств населення та всіх його вікових груп.

Завдання екологічної освіти:

1. Формування системи екологічних знань та екологічної культури окремої особистості.

2. Формування системи уявлень про світ природи як сукупності конкретних природних об'єктів.

3. Розуміння багатосторонньої цінності природи як джерела матеріальних і духовних сил суспільства; формування екологічного ставлення (позитивного, дбайливого, відповідального, суб'єктного) до природи.

4. Формування вмінь і навичок природовідповідної поведінки й потреби спілкування з природою.

5. Формування навичок природоохоронної діяльності.

6. Освоєння стратегій та технологій взаємодії з природним і соціальним навколишнім середовищем у промисловості й сільському господарстві.

7. Розвиток альтернативного та прогностичного мислення, екологічної свідомості, екологічної культури при аналізі природних об'єктів і діяльності у природі

Рис. 1.2. Мета та завдання екологічної освіти

Н. Лисенко наголошує, що «Як відомо, рівень сформованості екологічної свідомості ґрунтується на здобутках особистості в дошкільні роки. Забезпечення успішного формування екологічної свідомості дошкільників не можливе без опанування ними знаннями і усвідомлення важливості законів, якими можна здобути очікувані знання. Отож, чим глибшою і різносторонньою є обізнаність дітей із природним довкіллям, тим більшими є можливості педагога формувати системні уявлення і знання про природне довкілля загалом» [29, с. 136].

В контексті вирішення завдань в єдності реалізації освітніх, виховних, розвивальних цілей суттєвим є внесок Н. Яришевої у становлення методики ознайомлення дошкільників з природою. Автор наголошує, що: «Здійснення роботи по ознайомленню дітей з природою потребує глибокого усвідомлення комплексу завдань, спрямованих на використання природи для всебічного розвитку дітей» [8, с. 6].

За Н. Яришевою під час визначення змісту ознайомлення з природою керуються рядом принципів [8, с. 45-47]:

1. *Принципи навчально-розвивального характеру знань*. Відповідно до них в програмі дошкільного закладу містять знання, які виконують три функції у формуванні особистості:

- інформативні функції є основою формування у дошкільників уявлень про навколишню природу, зв'язки між природними об'єктами та ставлення до них людей. Отримання такої сукупності знань сприяє сприйняттю дітьми навколишнього світу, розвиває розумові процеси.
- орієнтовна функція допомагає дошкільнику обрати напрямки діяльності відповідно до своїх знань. Наприклад, є їстівні рослини та отруйні рослини, які не можна їсти або обробити.
- оцінна функція полягає в тому, що знання є основою формування ставлення до природи. Без знання природних об'єктів не може сформуватися ставлення до них.

2. Важливу роль відіграє *принцип доступності*. Особливості пізнавальної діяльності дошкільників слід вважати віковими особливостями. Доступність

знань не означає їх легке опанування. Визначальну роль у темпах і якісних характеристиках розвитку відіграє освіта і виховання, які визначають психічний розвиток дитини. Зв'язок між навчанням і розвитком розглядається як процес суперечностей, коли навчання вибудовується не тільки на повному циклі психічного розвитку, а й враховує формування психічних функцій.

3. *Принцип науковості* у відборі знань тісно пов'язаний з принципом доступності. Вже в дошкільному віці діти повинні засвоювати єдині та систематичні знання про основні залежності світу природи. Системне пізнання ґрунтується на формуванні базових понять, що відображають найсуттєвіші зв'язки і тому гарантує повнішу реалізацію принципів наукового пізнання. Програма передбачає ознайомлення з живою природою за трьома напрямками: різноманітність рослинного і тваринного світу, ріст і розвиток рослин і тварин, залежність живих організмів від факторів зовнішнього середовища.

4. Особливим принципом відбору знань про природу для дитячого садка є енциклопедичний принцип. Я. Коменський вважав, що дошкільники повинні мати досить широкі знання про предмети неживої природи, рослини, тварин, працю людини в природі. Сьогодні програми дошкільних закладів освіти містять рекомендації до опанування дошкільниками знань про природний матеріал (елементи геологічних знань), явища погоди (елементи метеорології), сезонні зміни в природі (елементи фенології), різні рослини, їх будова (елементи ботаніки) знання про тварин), різноманіття тваринного світу (елементи знань із зоології) тощо. Це необхідно для того, щоб навчити дитину орієнтуватися в природному середовищі і сформуванню правильного ставлення до природних об'єктів.

5. *Краєзнавчі принципи* знаходять своє відображення у відборі найбільш поширених у певному регіоні природних матеріалів.

Навчально-педагогічні завдання в процесі ознайомлення дошкільника з природою вирішуються комплексно, а засвоєння визначеного програмою обсягу знань, умінь і навичок має важливе значення для виконання усвідомлення дитиною цих знань. Вибір обсягу знань про природу визначається освітніми

завданнями, які коригуються суспільством на кожному етапі його розвитку. Сучасний етап вимагає глибшої уваги до екологічної освіти [8, с. 47].

Взаємодія трьох складових – освітньої, світоглядної та діяльнісної, є ключовим чинником у формуванні екологічної культури дошкільника. На початковому етапі, екологічні знання формуються через емоційно-естетичне сприйняття навколишнього природного середовища. Щоб досягти цього, педагог повинен знати, як поєднувати емоційні почуття ставлення до природи з пізнавальними завданнями щодо її вивчення та практичними діями з охорони природи. Зрозуміло, що емоційно-естетичний підхід повинен поєднуватися з інтелектуальним сприйняттям природи, який допомагає формувати екологічні переконання та забезпечує практичну природоохоронну діяльність дошкільників. Така діяльність містить підготовку птахів у зимовий період, участь у догляді за рослинами тощо. Виконання таких суспільно важливих завдань допомагає виховати у дітей усвідомлення цінності природи, навчає їх робити внесок у її збереження, бути творцями, а не знищувачами чи спостерігачами. Досвід українських вчених у цій галузі є вагомим і може бути використаний для подальшого розвитку методик формування екологічної культури дошкільників.

Головним в модернізованій системі освіти України визначено компетентнісний підхід, як один з найважливіших концептуальних положень оновленого змісту освіти. При цьому підкреслюється, що в розуміння компетентнісного підходу закладається ідеологія інтерпретації змісту освіти, яка формується від результату. Загалом мета компетентнісного підходу пролягає у забезпеченні якості освіти. При цьому підготовленість виступає як найважливіший критерій якості освіти, її відповідності сучасним умовам і є сукупністю певних вимог до рівня компетентності [с. 30].

Українська дослідниця О. Половіна та її колеги узагальнюючи попередній науковий досвід зазначають, що основна мета та завдання екологічно-природничої компетентності дошкільників наступні [25, с. 9-11; 26, с. 136] (рис. 1.3):

Природничо-екологічна компетентність дошкільників – це здатність дитини розуміти та оцінювати природу, її закономірності та взаємозв'язки, а також вміння застосовувати здобуті знання та вміння для збереження природного середовища. Це складник їх життєвої компетентності, що становить конкретні знання про природу, позитивне емоційно-ціннісне ставлення до її компонентів, обізнаність із правилами природокористування, їх дотримання та включає три компоненти: інтелектуальний (когнітивний), емоційно-ціннісний і діяльнісно-практичний

Завдання екологічно-природничої компетентності дошкільників :

набути досвід емоційного контакту з природним довкіллям, здібності визначати її настрій і стан;

формувати відчуття прекрасного в природі;

стимулювати палке бажання виражати свої почуття художніми засобами;

засвоїти базові природничі, екологічні, природоохоронні, культурологічні знання;

засвоїти головні засади поведінки у середовищі, розвивати допитливість та спостережливість;

формувати інтерес до природи, розуміння необхідності її збереження;

забезпечити естетичну та практичну цінність природи;

формувати здатність оцінювати природні явища та об'єкти, екологічний стан природи свого краю, власне і чуже ставлення до довкілля; формувати потребу у збереженні та охороні природи

Рис. 1.3. Мета та завдання екологічно-природничої компетентності дошкільників

Базовий компонент дошкільної освіти визначає поняття «природничо-екологічна компетентність», як здатність дитини до природо-доцільної поведінки в різних життєвих ситуаціях, що ґрунтується на емоційно-ціннісному ставленні до природи, знаннях її законів та формується у просторі пізнавальної, дослідницької, трудової, ігрової діяльності [12, с. 12]. Основним завданням формування природничо-екологічної компетентності дошкільників є залучення дітей до вивчення природи, зокрема через навчальні заняття, екскурсії та спостереження за природними явищами [12]. Реалізація цих завдань здійснюється у межах освітнього напрямку «Дитина в природному довкіллі» і є особистим надбанням дошкільного віку, а також зумовлює систему взаємозв'язку елементів фізичного, психічного, духовного розвитку особистості [12, с. 13-14] (таблиця 1.1).

Таблиця 1.1

Система розвитку дитини в межах реалізації завдань формування екологічно-природничої компетентності

Компоненти розвитку	Характеристика
Емоційно-ціннісне ставлення	<ul style="list-style-type: none"> –виявляє інтерес до пізнання природи рідного краю, близького оточення України ; –емоційно реагує на природне довкілля; –демонструє інтерес до пізнання різних об'єктів і явищ планети Земля, Космосу; –виявляє повагу до різних форм життя; –позитивно реагує на ситуації взаємодії з різними об'єктами природи; –виявляє інтерес до різних видів діяльності, що забезпечують пізнання природи і формування навичок природо-доцільної поведінки
Сформованість знань	<ul style="list-style-type: none"> –має загальні уявлення про природу планети Земля і Всесвіту; –розуміє, що Земля є частиною Космосу, а всі його об'єкти (зорі, планети, комети, метеорити тощо) знаходяться дуже далеко; –володіє елементарними уявленнями про дослідження Космосу людиною; –знає, що є живі і неживі об'єкти природи на планеті Земля; –знає ознаки пір року і явищ природи; –усвідомлює, що життя людини неможливе без

	природи; –обізнана з позитивним і негативним впливом людини на природне довкілля; –свідомо використовує знання про природу в різних видах діяльності та життєвих ситуаціях; – орієнтується в діяльності людини, спрямованій на збереження, відтворення й охорону природи
Здатність до активного, творчого впровадження набутого досвіду	регуляція досягнень, поведінки, діяльності

Змістовний аспект формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку також закріплено в державних програмах дошкільної освіти: «Я у світі» [13]; «Дитина» [14]; «Світ дитинства» [15], «Соняшник» [16], «Дитина в дошкільні роки» [17], «Українське дошкілля» [18]. Ці програми розглядають опанування дошкільником необхідних компетентностей як поєднання видів занять, що спрямовані на розвиток творчої активності, ініціативності, образного мислення, уяви і фантазії, сприйнятливості до краси навколишнього світу, спрямованості на збереження і творення краси.

О. Половіна стверджує, що екологічна компетентність у дошкільній освіті – це узагальнення екологічних цінностей, мотивація до екологічно відповідної діяльності, екологічного виховання, а в різних контекстах вирішення конкретних освітніх завдань [25, с. 9-11]. Важливою ознакою екологічної освіти і виховання В. Онопрієнко називає виконання вимог наступності та безперервності. Вони повинні починатися в родині, продовжуватися в дошкільних установах, школах і вищих навчальних закладах і закінчуватися в системах професійного розвитку. Водночас дошкільні заклади, є відповідальними і вирішальними чинниками формування екологічного світогляду дитини [23, с. 328].

Науковці Г. Беленька, О. Половіна визначають також поняття «екологічно доцільної поведінки» як дії і вчинки у довкіллі, задоволення критичних потреб людини у взаємодії з навколишнім середовищем без порушення екологічної рівноваги, гармонійний розвиток особистості і природи як рівноправних

цінностей [43]. І. Трубник стверджує, що навіть дітям дошкільного віку в екологічно мотивованих структурах поведінки доступні надскладні процеси та форми поведінки: можливості при необхідності відмовитися від дій, якщо це недоцільно з екологічної точки зору або якщо потрібно терміново надати допомогу живій істоті. Така поведінка сприяє гармонізації стосунків старших дошкільників з природою, налагодженню екологічно безпечних стосунків дитини із навколишнім середовищем, формуванню її вмій цінувати природу, ставлення до природи на основі моральних норм і правил [44].

Екологічно-природнича компетентність, таким чином, має діяльнісний характер і включає вміння використовувати екологічні знання дитини, готовність і вміння здійснювати їх у конкретних екологічних ситуаціях. Ефективність процесу формування природних здібностей дошкільників значною мірою залежить від середовища, в якому цей процес здійснюється. Тому розвиток екологічно-природничої компетентності дошкільників залежить від розвитку розвивального екологічного середовища в дошкільному закладі [27, с. 154].

Отже, природничо-екологічна компетентність дітей дошкільного віку є системою знань, умінь, навичок та ціннісних орієнтацій, що дозволяє їм розвиватись, адаптуватись та взаємодіяти з навколишнім природним середовищем. Ця компетентність формується на різних рівнях пізнавальної, емоційної та практичної діяльності дитини. Для дошкільників важливим є розуміння основних природничих явищ, відчуття єдності з природою та здатність оцінювати наслідки своїх дій на навколишнє середовище. Формування природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку потребує інтегрованого підходу, який поєднує різні аспекти навчання та виховання. Основні характеристики цієї компетентності включають розвиток екологічної свідомості, формування позитивного ставлення до природи, здатність сприймати та аналізувати екологічну інформацію, а також практичні навички екологічно відповідної поведінки. Враховуючи вікові особливості дітей, освітня програма має бути наочною, ігровою та емоційно насиченою, щоб стимулювати їх

цікавість та активність у дослідженні та охороні природи.

1.2. Психолого-педагогічні характеристики дітей дошкільного віку

Сучасний етап розвитку дошкільної освіти характеризується пошуком нових підходів у теорії та практиці освіти. Розвиток дітей як особистостей, засвоєння багатства української культури, національних здобутків, використання їх у здобутті знань, умінь і навичок засобами освітніх технологій та творчої розвивальної діяльності – головна стратегія реформування та розвитку освіти в Україні.

Дошкільний вік, згідно з науковими доробками, це етап психічного розвитку дитини від 3-6 років. Він характеризується тим, що основною діяльністю є гра. Вона має однозначно важливе значення під час формування особистості дитини. У великій кількості наукової психолого-педагогічної літератури дошкільний вік поділяють на три частини: молодший дошкільник це 3-4 роки, середній від 4 до 5 років та старший від 5 до 6 років [9, с. 65].

У дітей дошкільного віку виявляються такі *основні лінії розвитку*: загальний руховий розвиток та сприйняття як проміжної діяльності, спрямованої на вивчення властивостей і якості предметів, формування сенсорних критеріїв, накопичення емоційних образів, удосконалення зорового та розвитку наочного мислення; розвиток довільної пам'яті, формування уявлень про навколишнє, розширення уявлень про зміст спрямованої на нього мови, мовлення, набуття предметних, лексичних, граматичних аспектів та функцій мовного спілкування, розвиток у грі, спілкування з однолітками, конструювання, малювання, розвиток самосвідомості. Кожна із зазначених ліній повинна бути включена у загальний розвиток дитини на певному етапі зростання, об'єднуючись у складніші комплекси в міру дорослішання. Всі вони характеризують психофізичний, особистісний та соціальний розвиток дитини [1].

Дошкільне дитинство характеризується періодом інтенсивних розумових та фізичних дій в плані накопичення духовних сил. Саме в цей час відбувається

інтенсивний зріст організму дитини, зокрема підсилюється активність мозку, зумовлюючи процеси вищої нервової діяльності. В перші роки життя розвиток дитини відбувається надзвичайно стрімко, наслідок цього виявляються надзвичайно важливі зміни у її фізичному та психічному розвитку, а саме те, що дитина із повністю безпорадної перетворюється на свідому людину, яка вже має цілий спектр якостей, розвиваючи та вдосконалюючи їх в подальшому житті.

Успіх дітей в опануванні умінь ґрунтується на наслідуванні зразків дорослих. Прагнення дитини до наслідування має узагальнений характер, переходячи від конкретної до всієї поведінки дорослих і взаємин з оточенням. Діти дошкільного віку, які в ранньому віці відкрили «світ речей», переходять тепер до «відкриття світу людей».

На перших етапах дошкільного дитинства, у 3-4 роки формується позаситуативно-пізнавальне спілкування дорослих і дітей, змістом якого є визначення пізнавальних проблем та задоволення інтересу дитини до навколишнього середовища. Спілкування дошкільників від 5 до 7 років з дорослими має позаситуативний та особистісний характер, обговорюються стосунки та моральні питання. Інтенсивно розробляється формат та зміст спілкування однолітків, що є вимогою для організації та проведення сюжетно-рольових ігор. У процесі спілкування з однолітками в психіці й особистості дошкільників виникають нові риси: вони мають здатність поважати думку оточення, ставати партнерами, узгоджувати різні позиції, виправдовуватися, заперечувати [1, с. 76].

На основі досягнень дитини в інтелектуальному розвитку, інтеграції та диференціації пізнавальних процесів значно розширюється, систематизується та набуває особистісного значення набуття довільного й усвідомленого характеру знань дитини. Це дає підстави говорити про закладення основи світогляду дошкільника. Важливими новоутвореннями особистості є перші моральні питання, мотиваційна субординація, формування диференційованої самооцінки, індивідуальної свідомості [1].

Діти опановують широкий спектр видів діяльності, таких як ігрова, побутова, трудова, продуктивна. Формуються як їх технічна, так і мотиваційна цільова сторона. Входження дітей у світ дорослих у різних видах діяльності відбувається по-різному. Сюжетно-рольова гра виступає як міжособистісна школа для дошкільнят. У продуктивній діяльності дитина виступає як справжній творець і опановує одну з характерних для людини ролей. У діяльності з самообслуговування для забезпечення свого життя, в процесі трудової діяльності дитина досягає фактичних результатів, схвалених дорослим. Допмагаючи дорослому, дошкільник стає його безпосереднім партнером, співробітником, колегою. Головним підсумком розвитку всіх видів діяльності, з одного боку, виступає опанування моделювання як центральної розумової здатності, з другого боку, формування довільної поведінки.

Результати роботи дошкільнят затверджуються дорослими, що надає йому гордості, викликаючи почуття його важливості та значущості [1].

Дошкільники проникають у сутність людської діяльності, переходячи від її зовнішніх ознак і атрибутів до глибшого змісту та значення. Центральним новоутворенням особистості дошкільника є перебудова внутрішньої позиції дошкільника щодо підготовки до шкільного віку до опанування нового виду діяльності, навчання. Поступово дошкільнята все більше розуміють, що ігри — це лише імітація дорослого життя і вони стають все більше незадоволені своєю позицією. 3-річна дитина каже: «Я великий», а в 7 років починає думати, що маленький. Зростання інтелектуального рівня веде до реальної оцінки здібностей дитини та розуміння необхідності навчання для справжнього вступу у доросле життя. Діти помічають, що дорослі серйозніше ставляться до навчальної діяльності, тому прагнуть намагаються опанувати нею [1, с. 77].

У дошкільному віці поняття гри присутнє в житті дитини в дуже великій мірі, маленька дитина постійно грається, всі її дії супроводжуються елементами гри. Отже, в ігровій діяльності дитини залучені безліч різних мислених операцій. В процесі гри у дітей виробляються звички зосередження, самостійного мислення, розвивається увага та прагнення до знань. Захоплюючись грою,

дитина не зауважує, що вчиться. Граючись, діти можуть запам'ятовувати нове, розвивати фантазію, пізнавати, орієнтуватися у незвичних ситуаціях, поповнювати запаси представлень та понять про світ. Гра це перша школа для волі дитини. Тільки гра у цьому віці здатна надовго затримати увагу малюка [21, с. 95].

Відособлення від дорослих спонукає дошкільника вступати в активні взаємини з іншими дітьми та реалізовувати їх саме під час сумісних дій, де існує необхідність підкорення певним правилам, які обов'язкові для всіх, виконання задалегідь визначених дій. Особливості соціальних ситуацій для розвитку дітей є вираження їх у видах діяльності, характерної для цього віку, передусім у сюжетно-рольовій грі, яка створює сприятливі умови для освоєння навколишнього світу [14, с. 73]. Сприятливі стосунки зі своїми однолітками породжують у дитини почуття єдності з ними, єдності з групою. Без таких стосунків можуть виникати стани напруження та тривожності, що призведе до виникнення у дитини почуття неповноцінності, пригніченості або агресивності. В обох випадках можливо формування негативного ставлення до однолітків, усамітнення та ворожість. Становище дитини в групі однолітків може залежати як від особистісних якостей дитини, так і від тих вимог до дитини, які складаються в групі.

Перші п'ять років життя є важливими для розвитку сенсорних здібностей. Підвищується м'язова активність і сила, впливаючи на розвиток структури і функції нервової діяльності. Збільшується сила нервових процесів, забезпечується їх рухливість, покращується механізм взаємодії аналізаторів і сигнальних систем. Ефективність впливу інформації ще більше посилюється, орієнтуючись на неврологічні та психологічні процеси дитини. Залежно від ступеня професійно організованої навчальної діяльності швидко розвиваються і вдосконалюються такі психічні процеси, як сприйняття, уява, пам'ять, увага дитини. Крім помітних предметів і явищ навколишньої дійсності, п'ятирічні діти вже можуть однозначно розрізняти непомітні, незначні деталі. Особливістю дітей цього віку є потреба зрозуміти, що відбувається навколо, щоб знайти

детермінанти навколишньої дійсності. Сенсорний розвиток за своєю суттю є психофізіологічним процесом, що передбачає поступове накопичення інформації про якості і властивості предметів та явищ довкілля, а також співвідношення між ними [31, с. 158].

Пізнавальна діяльність у дітей цього віку сприяє розвитку інтелекту та формуванню систематичної готовності до навчання. Тому так важливо з трьох років розвивати дитячий світогляд, насичувати його легкими для розуміння заняттями, жити розум дитини, що дає потребу дослідження сутності навколишнього. Основним напрямком у вихованні дітей дошкільного віку є здійснення поступового переходу від конкретних емпіричних знань до більш узагальнених знань. Досвідомі знання, сенсорний досвід це необхідна умова та передумова розумового розвитку дітей дошкільного віку. В основі сприйняття дошкільниками якісних і кількісних ознак предметів і явищ лежить чуттєвий процес: відчуття та сприйняття [32, с. 76].

Розумовий розвиток дитини відбувається одночасно з психічним і є свідченням її інтересів, почуттів та емоцій. Він проявляється в обсязі знань, характері та змісті, рівні розвитку психічних процесів (емоцій, сприйняття, спогадів, уяви, мислення), пізнавальних здібностях, характері ключових видів діяльності [33].

Розумовий розвиток – ступінь розвитку пізнавальних процесів дитини (емоцій та сприйняття, думок та розмов, пам'яті та уяви), формування вміння мислити, виправдовувати своє мислення, діяти відповідно до вимог старших, навчатися та проявляти допитливість навколишнього середовища, здатність швидко і правильно розуміти сказане іншими, проявляючи інтерес, будувати власні судження та використовувати поняття та узагальнення [33, с. 1].

Таким чином, науковці та дослідники вважають [34; 35; 36], що психофізичний потенціал дітей дошкільного віку дозволяє використовувати для навчання складніші інформаційні матеріали. Пізнавальна активність дітей від 3 до 6 років вказує на готовність до більш інтенсивного інтелектуального розвитку.

Однією з умов виникнення складних емоцій у дошкільників є взаємозв'язок і взаємозалежність емоційно-пізнавальних процесів. Це дві найважливіші сфери їх психологічного розвитку. Емоційне забарвлення є однією з умов, що визначають довільну увагу і пам'ять. Вона може значно забезпечити або ускладнити довільне регулювання цих процесів. Діти живуть у світі в трьох основних вимірах: фізичному, емоційному та розумовому, розуміючи їх як цілісну систему. Саме в них вони проявляються в житті. Емоційна сфера виражена бажаннями та чуттєвими проявами; розумова – мисленням та судженнями, фізична – діями та вчинками. Тому процес виховання та навчання водночас пов'язаний з усіма виділеними сторонами формування особистості в цілісній системі [22, с. 155].

Психологи (О. Кононко, Г. Костюк, Р. Павелків, І. Карабаєва та інші) [38; 39; 40; 41] стверджують, що емоції дитини дають самим дітям та дорослим інформацію про їхній стан, Дж. Мейер наголошує на використанні емоцій у мисленні та діяльності – це включає підкомпоненти гнучкого планування, творчого роздуму, управління увагою та мотивацією [42].

Основні характеристики розвитку дитини дошкільного віку представлені в таблиці А.1. Додатку А.

Таким чином, основними результатами розвитку дошкільників є наступні [1, с. 77] (рис. 1.4):

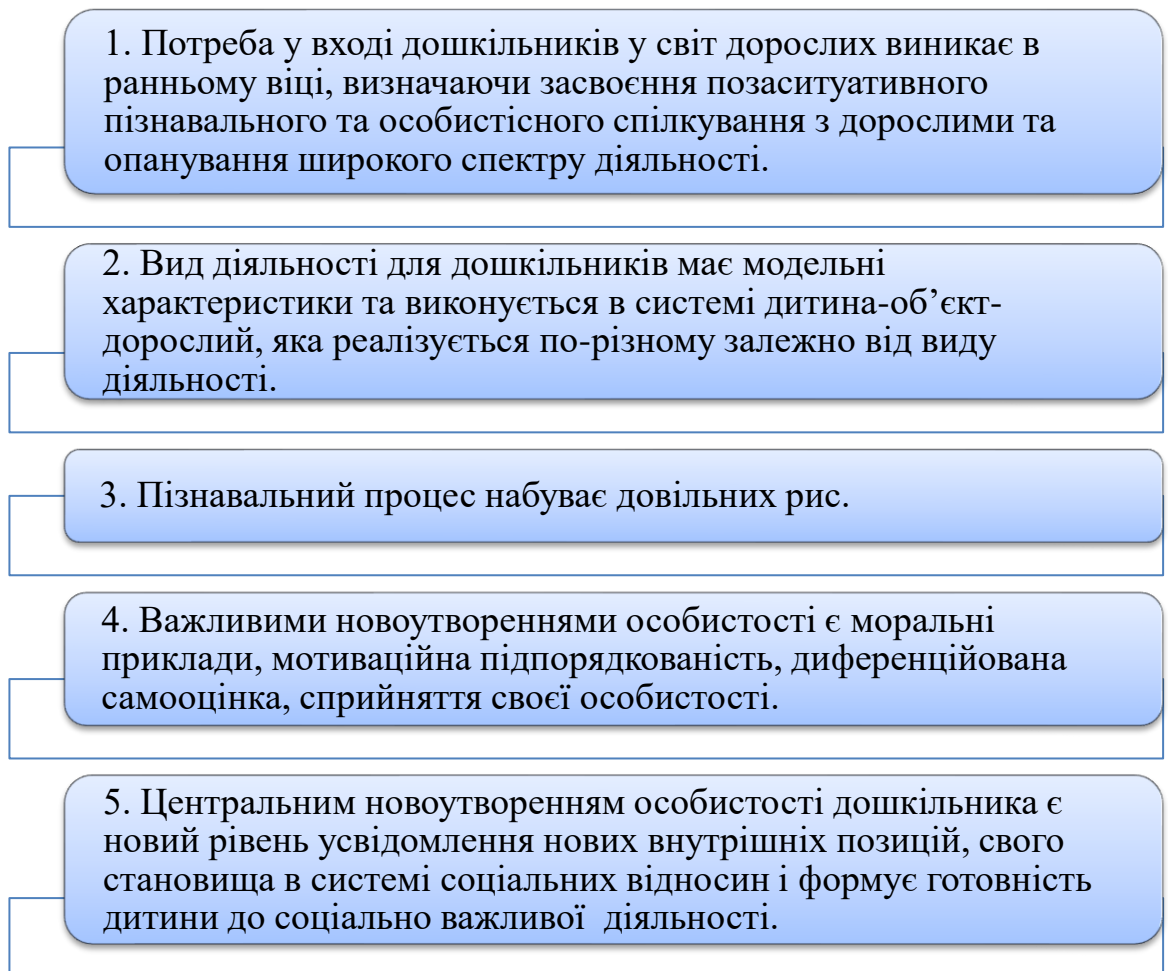

Рис. 1.4. Основні результати розвитку дитини дошкільного віку

Суттєве у формуванні особистості дошкільника це те, що мотиви та бажання дітей починають погоджуватися з іншими, виділяють при цьому більш або менш значущі та важливі бажання дитини. Тож відбувається перехід від імпульсивно-ситуативної поведінки до опосередкованої якимось правилом чи прикладом. У віці від 3-ох до 7 років самосвідомість дитини розвинута настільки, що можна стверджувати про започаткування формування дитячої особистості [9, с. 83].

Про активний розвиток дитини свідчать [33]:

- запитання, які вона задає дорослим;
- судження, що розкривають її розуміння різних явищ, подій та їх причин;
- продукти діяльності (малюнки, різноманітні вироби тощо);
- зміст та формат гри;
- характер спілкування з дорослими та однолітками;
- можливості та варіанти виконання різноманітних завдань, розв'язання розумових проблем.

Найважливішими показниками рівня креативності, творчості та сенсорного сприйняття дошкільника є володіння трьома основними типами сенсорної поведінки: ідентифікаційною, опорною, моделювальною [20, с. 18]. Тому, враховуючи ці уявлення про перцептивний розвиток через формування перцептивної поведінки, розумно включати їх до концепції сенсорного виховання як засобу формування світогляду та творчості [19, с. 45]. Таким чином, в основі сприйняття дошкільниками якісних і кількісних ознак предметів і явищ лежить чуттєвий процес: відчуття та сприйняття. Досвідомі знання, сенсорний досвід це необхідна умова та передумова розумового розвитку дітей дошкільного віку.

Формується значна частина емоційного досвіду дитини, зокрема динаміка експресивних дій, адекватність емоційного реагування, розвиток емпатії та саморегуляції, а також виразність особистісних особливостей загальної тривожності, емоційності, сензитивності, фрустрованості, що відбувається під

впливом саме цих факторів у дошкільному періоді. У зв'язку з цим, деякі дослідники висловили припущення, що детерміновані особливості розвитку емоційної сфери дитини корегуються конкретними умовами її виховання. І чим повнішим є соціальний статус цих умов, тим більш сприятливим є розвиток емоційної сфери дитини, набуте відчуття значущості досвіду дорослих в його житті [22].

Провідний європейський фахівець у дошкільній освіті Лоріс Малагудзі (Loris Malaguzzi) у зв'язку з цим так визначає «образ дитини»: «... Хоча дитина не є матеріально багатою, але вона народжується з величезним потенціалом, який може бути виражений сотнею мов: вона – активний дослідник, учень, який шукає сенс світу від народження, співтворець знань, самобутності, культури та цінностей; дитина, яка може жити, вчитися, слухати і спілкуватися, але завжди на зв'язку з іншими; цілісна дитина – це дитина з тілом, розумом, емоціями, творчістю, історією та соціальною ідентичністю; істота, чия індивідуальність і самостійність залежать від взаємозалежності; істота, яка потребує й прагне зв'язків із іншими дітьми й дорослими; повноправний громадянин у суспільстві...» [37, с. 2].

Отже, на основі допитливості дитини згодом формується інтерес до навчання. Розвиток пізнавальних здібностей служить основою для формування теоретичного мислення. Зміни у фізичному розвитку та емоційне зростання зумовлює опанування новими прийомами для сприймання довкілля, які забезпечують дослідження певних предметів, явищ та дійсності загалом, їх взаємозв'язків та властивостей. Таким чином, особистість дитини починає формуватися в дошкільному віці, одночасно цей процес тісно пов'язаний із формуванням інтересів та мотивів поведінки, які зумовлені соціальним оточенням, типовим для даного етапу розвитку взаємин з дорослими. Опанувавши прийоми та правила спілкування з дорослими та однолітками, діти можуть переходити до навчальної співпраці. Розвиток довільності дасть змогу подолати труднощі у вирішенні навчальних завдань. Ймовірність виникнення

новоутворень залежить від вихователів, соціальної ситуації, організованої діяльності та партнерів. Важливі й власні психофізичні ресурси дитини.

1.3. Образотворче мистецтво як засіб формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників

Відповідними виховними умовами для формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва є організація цілеспрямованого дослідження властивостей і якостей предметів природного середовища та їх відбиття у світогляді дитини, взаємодія ігрової та зображувальної діяльності дітей у процесі засвоєння стандартів, норм та цінностей, залучення дітей в активну чуттєво-пізнавальну діяльність, збагачення уявлення дошкільників про навколишній світ, об'єднання раціонального та чуттєвого у процесі пізнання природи, підвищення рівня естетичного розвитку старших дошкільників та інтересу дітей до пізнання світу.

У Базовому компоненті дошкільної освіти поняття «екологічна доцільна поведінка» визначається з точки зору уміння дошкільника захоплюватися красою краєвидів у різні пори року, передавати її в образотворчій діяльності [12]. Таким чином, зв'язок екологічного виховання та образотворчої діяльності дошкільників крізь призму реалізації завдання з формування природничо-екологічної компетентності зумовлює встановлення мети, яка вимагає вирішення ряду особливо нагальних завдань переорієнтування освіти на засвоєння знань, умінь і навичок, необхідних сучасній людині в житті, заохочення дітей до творчих підходів у вирішенні освітніх завдань, забезпечуючи розвиток особистості дитини. Т. Яковишина стверджує, що джерелом повноцінного розвитку дитини є два види діяльності [45, с. 160-161]:

1. По-перше, діти ростуть, засвоюючи минулий людський досвід через залучення до сучасної культури. Основою цього процесу є освітня діяльність, спрямована на засвоєння знань і умінь, необхідних дитині для соціалізації в суспільстві.

2. По-друге, в процесі розвитку дитина самостійно реалізує свої можливості завдяки творчій діяльності. На відміну від навчальної діяльності, вона не спрямована на засвоєння вже відомих знань, а загалом на сприяння її самоактуалізації, реалізації власних задумів і створення нових продуктів в результаті певного процесу створення нового на основі отриманих зразків, досвіду.

Дехто з педагогів зауважує, що український психолог Г. Костюк присвятив багато праць проблемі розвитку здібностей та компетентностей дітей дошкільного віку. У них аналізується саме поняття компетентності та характеризуються психологічні особливості співвідношення природних і соціальних здібностей, загальних і спеціальних здібностей, вплив творчості на розвиток дитини. Компетентність – сутнісна характеристика особистості, яка проявляється в цілеспрямованій діяльності та визначає успіх [46, с. 63].

Ідея творчості глибоко вкорінена в культурі, а також у повсякденній свідомості людей. В історії людської думки проблема творчості є однією з найдавніших. Удосконалену концепцію творчості створив у XVIII столітті І. Кант, який спеціально аналізував творчу діяльність, називаючи її продуктивною здатністю уяви, аналізуючи структуру творчого процесу як одну з найважливіших сторін структури свідомості. За Кантом, творча сила уяви виявилася тією ланкою, яка з'єднує чуттєві враження і розум, завдяки тому, що вона одночасно володіє ясністю вражень і об'єднавчою силою понять [47, с. 212].

Зміст педагогічної роботи із застосуванням засобів мистецтва можливо визначити за наступними напрямками [49, с. 6] (рис. 1.5):

Диференціація мистецтва як особливої сфери життя.

- Це складний процес, бо відомо, що під змістом мистецтва розуміється віддзеркалення в художніх образах найбільш характерних, типових явищ життя. Кожен вид мистецтва має свій арсенал засобів, які виступають завжди в комплексі. Ось чому так важливо підкреслити цілісність художнього сприйняття

Диференціація власної емоційної сфери дитини.

- Виділення художніх переживань як переживань особливого типу; диференціація різноманітного виду емоцій (трагічне, комічне, тощо).

Рефлексія умов походження художніх переживань.

- Засвоєння художніх засобів як засобів художньої виразності, що дозволяють розгорнути особистісно-змістовну художню комунікацію. Особливу увагу слід приділити розвитку мотивації включення власного життєвого контексту в зміст художнього спілкування.

Завдання вихідної орієнтувальної основи в головних видах творчої діяльності.

- В образотворчій діяльності – це зображення, прикрашання, конструювання; в музиці – пісня, танок; в літературі – епос, драма. При цьому розкриваються основні принципи художньої виразності: принцип художнього композиціонування, що задає міру краси та досконалості; принцип інтонаційної виразності в різних видах мистецтва.

Рис. 1.5. Зміст педагогічної роботи із застосуванням засобів мистецтва

Василь Сухомлинський, видатний український педагог відзначав важливість виховання у дитини почуття прекрасного, позитивного відношення до світу: «Краса – могутній засіб виховання чутливості душі. Це вершина, з якої ти можеш побачити те, чого без розуміння і почуття прекрасного, без захоплення і натхнення ніколи не побачиш. Краса – це яскраве світло, що осяває світ. При цьому світлі тобі відкривається істина, правда, добро; осяяний цим світлом, ти стаєш відданим і непримиреним. Краса вчить розпізнавати зло і боротися з ним. Я б назвав красу гімнастикою душі, вона виправляє наш дух, нашу совість, наші почуття і переконання. Краса – це дзеркало, в якому ти бачиш сам себе і завдяки йому ти так чи інакше ставишся сам до себе» [50, с. 414]. Таким чином, наголошується, що саме краса слугує виховання творчої особистості, вирішуючи подальший розвиток та вдосконалення, а залучення до прекрасного, мистецтва та творчості стає джерелом натхнення та розвитку духовності.

Перший український філософ Г. Сковорода вбачав залежність розвитку творчих здібностей людини від усвідомлення нею власних задатків та свободи вибору діяльності певного виду в людському соціумі. У центрі власної філософії науковець поставив людину та проголосив принцип «пізнай себе» – вияви власні природні схильності, задатки до діяльності певного виду, знайди свою «споріднену працю» (заняття за покликанням, діяльність відповідно до здібностей) – і ти будеш щасливим і задоволеним, «пізнаєш світ і його закони». Він наголошував: «Єдність думок, вчинків, слова і діла, розуму і волі сприяють розвиткові всебічно розвиненої, духовної особистості, яка надалі буде працювати наполегливо, творчо» [48, с. 17].

Досвід мистецтва дає дитині здатність поставити себе на місце іншого, досвід переживання, який був усвідомлений провідними митцями минулого та теперішнього. Мистецтво має унікальні можливості впливу на дитину, тому художньо-естетичне виховання потрібно розглядати не лише як процес набуття художніх знань і вмінь, а насамперед як універсальний засіб особистісного розвитку на основі виявлення індивідуальних здібностей, різнобічних естетичних потреб та інтересів [54].

Видатні педагоги визначають *процес занять з образотворчого мистецтва* як «введення дітей у світ мистецтва, емоційно пов'язаний зі своїм змістом, зі світом спостережень, переживань та роздумів. Елементарна художня граматика найкраще засвоюється дітьми на образних, ігрових та емоційних насичених природних формах. На заняттях художньої творчості діти мають навчитися працювати з різноманітними природними матеріалами, використовувати їх як художні, ознайомитися з елементами графіки, живопису» [51, с. 5].

Автор зазначає також, що серед інших видів мистецтва образотворче мистецтво найефективніше впливає на дитину в емоційно-чуттєвій сфері, поглиблює її знання, формує естетичну та загальну культуру. Образотворче мистецтво, що впливає на внутрішній світ людини, залучає дітей до позитивних емоцій, виховує в них уміння орієнтуватися в навколишньому життєвому просторі, пробуджує у них сприйняття краси, стимулює розвиток образного мислення, асоціативної пам'яті та художньої уяви. Вона стає зв'язком ідей і почуттів, що є спільною мовою різних видів мистецтва, гуманізуючи інші сфери знань дитини, збагачуючи її духовне життя [51, с. 5-6].

О. Малицька наголошує, що у дитини в образотворчій діяльності поступово формуються необхідні навички відповідно до сенсорного когнітивного розвитку та досвіду раніше виконаних завдань. Ці вміння базуються на засобах живопису та символічній художній системі, яку вона засвоює у ранньому дитинстві. Саме образні символи ініціюють спілкування дітей з дорослими та однолітками, а атмосфера зацікавленості, заохочення, самостійності та різноманітних видів зображувальної діяльності сприяє розвитку творчості [52, с. 176].

«Рівень сформованості образотворчої діяльності обумовлений найважливішими психічними функціями – зоровим сприйняттям, моторною координацією, мовою та мисленням. Образотворча діяльність поєднує в собі особливості сприймання, пам'яті, мислення, досвід дій з предметами та надає можливостей для розвитку та корекції кожної з цих функцій, утворює зв'язки між ними, допомагаючи дитині систематизувати складні уявлення про

навколишній світ» [52, с. 176].

О. Малицька наводить *приклад періодизації образотворчої діяльності та розвитку дитини* [52, с. 190] (таблиця 1.2).

Таблиця 1.2

Функціонування підсистем в системі образотворчої діяльності дитини

Комплекси операцій (підсистеми)	Характеристика
Мнемістична підсистема	Вона виступає як активний процес, що виконує продуктивну функцію <i>організації та регулювання художньої діяльності</i> . Цей процес стосується створення та відбиття відповідного зображення, оцінки результатів зображення та вибору інформації для прогнозування наступного зображення.
Сенсорна підсистема	<p>З точки зору образотворчої діяльності – це система операцій з формування чуттєвих образів на рівні сприйняття, що динамічно формуються в залежності від змісту образотворчого завдання, характеру об'єкта, що сприймається, і рівня опанування дитиною своєю перцептивною поведінкою і як пізнавальна діяльність.</p> <p><i>Художнє сприйняття</i> – це процес зорової оцінки найважливіших властивостей об'єкта сприйняття, їх аналізу та організації у відповідний зоровий образ.</p> <p><i>Художнє образне сприйняття</i> передбачає емоційне ставлення до об'єкта сприйняття і впливає на якість створюваних образів. Чим більший інтерес і емоційну активізацію викликає у дитини предмет, тим краще дитина його відтворить.</p> <p><i>Зорова сенсорна пам'ять</i> є важливим джерелом інформації для формування образу, переміщення по відображеній інформації та вибір найважливішого інформаційного вмісту. Відповідно до цілей і завдань художньої діяльності відбувається вибір модальності ознак предмета, вибірково підкреслюються і зберігаються в зоровій пам'яті, слугуючи орієнтирами та засобами створення образів.</p> <p>Залежно від цільової установки інтелектуальний блок включає мисленнєві операції: <i>аналіз, синтез, порівняння, виявлення аналогій</i> тощо. На основі прискореного сприйняття минулого досвіду та порівняння перцептивної інформації з реальними об'єктами здійснюються пошуки та рішення, щоб знайти найбільш відповідний і пластичний метод зображення з усіх можливих способів в арсеналі дитини.</p>
Підсистема моторних операцій	<p>Допомагає в практичній реалізації <i>сформованих ідей</i>. Весь процес відтворення по суті контролюється дитиною, порівнюючи отримані малюнки та ідеї. Кожна нова лінія порівнюється із сумою ліній, уже намальованих на папері. Кожна частина малюнка аналізується. Якщо результати задумів не збігаються, дитина коригує зображення під керівництвом учителя. Малюнки уточнювали, виправляли та доповнювали. Потім дитина сама поступово контролює і оцінює вірність малюнка за задумом, на основі якого формується зображувальна дія.</p> <p><i>У процесі створення образів</i> дитина свідомо вирішує, яку інформацію з довготривалої зорової пам'яті, практичних навичок і образних навичок необхідно використати залежно від характеру образотворчого завдання. У процесі зображення дитина пояснює свої образи, забезпечує накопичення уявлень і систематизує результати творчості. Трансформоване з урахуванням нових даних формування зображення, закріплюється в пам'яті та</p>

	використовується в наступних зображеннях.
--	---

Продовження таблиці 1.2

Блок розумових операцій	<p><i>Образи, що фіксують наслідки рішень (ідей), будуються зоровим мисленням з урахуванням вимог зорового завдання. Під час створення ідей може відбуватися переорієнтація на більш значущі властивості та символи, перекодування на «свою» візуальну мову. Такі процеси можуть здійснюватися за свідомої участі або автоматично (несвідомо). Це пов'язано з наявністю <i>довготривалої зорової пам'яті</i>, відповідних знань і вмінь, набутих дитиною в процесі навчання і заснованих на власних враженнях від навколишньої дійсності.</i></p> <p>Дуже важливу роль в образотворчій діяльності відіграє образний <i>процес уяви</i>. Його можна розглядати в термінах інтелектуальних блокових структур як форми метафоричного мислення. При цьому уява часто сприяє руйнуванню старих уявлень у довгостроковій зоровій пам'яті та створенню нових уявних структур, які дозволяють вийти за межі стереотипів. Якщо дитина не буде активно творчо опрацьовувати стереотипні уявлення та штампи малюнків, інтелектуальний блок може повністю вимкнутися. Тоді наводяться спрощені завдання, а для зображень використовуються готові схеми. Якщо аналога за змістом зорової пам'яті немає, завдання вирішується активною роботою уяви.</p>
-------------------------	--

Серед багатьох *функцій дитячої образотворчої діяльності* слід визначити низку найбільш значущих: розвивальна, психорегулююча, ціннісно орієнтаційна, експресивно-виразна, знакова, естетична, пізнавальна, творча, виховна, гедоністична, катарсична. Усі свої функції образотворче мистецтво здійснює через функцію комунікативну, специфічним засобом спілкування дитини зі світом [52, с. 180-181; 53, с. 26]. Основні функції образотворчого мистецтва з формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників відбиваються у програмному курсі «Дитина в природному довкіллі» та «Дитина у світі мистецтва» (Додаток В).

Важко переоцінити виховне значення використання живопису в роботі з дошкільниками з формування екологічно-природничої компетентності. Завдяки

ознайомленню з видатними мистецькими творами минулого і сучасності, знанню цікавих деталей біографії митця та умов написання картини дошкільник долучається до надбань національної та світової культур, отримуючи спеціальні та загальні знання, підвищуючи одночасно свій рівень географічних знань. Велике значення в географії має формування зорових вражень, що сприяють формуванню естетичного почуття дитини.

Аналіз пейзажів на заняттях дозволить сприймати їх не лише як яскраві малюнки, а і як джерела інформації, передані спеціальними художніми засобами, завдяки чому можна впізнати природні явища та факти, географічну приналежність пейзажів та їх автора до певної місцевості та культури нації. Використовуючи мистецькі твори педагоги можуть додатково наголошувати на вихованні патріотизму, любові до природи, екологічної культури, інтересу до пізнання історії держави та свого краю. Методики використання живопису мало розроблена для формування екологічної компетентності дошкільників. Більшість із них є фрагментами окремих складових методики і в більшості випадків не мають повного екологічно-природничого змісту [55].

Використання репродукцій картин для ілюстрації матеріалів допомагає дошкільникам розвивати спостережливість, увагу та мислення. Виконання різноманітних завдань на основі аналізу змісту картин формує та розвиває вміння складати характеристики природних об'єктів, місцевості чи природних явищ, виконувати завдання з образотворчого мистецтва, що допомагає інтегрувати знання в практичну площину. Це не тільки дає можливість дитині опанувати практичні навички, але також змогу краще зрозуміти спектр застосувань отриманих знань і способи представлення, усвідомлення інформації.

Таким чином, завдання навчити дитину правильних оцінок необхідності опанування екологічно-природничих цінностей засобами предметів образотворчого мистецтва знаходить своє відбиття у сприйнятті творів мистецтва щодо їх естетичної та культурної цінності, опанування знаннями про природні об'єкти та явища в цікавій та продуктивній формі, що може бути виконано лише у комплексному процесі розвитку творчих здібностей,

виховання, гармонійного розвитку та становлення дитини як повноцінної особистості. Тому надзвичайно актуальним є використання образотворчого мистецтва у навчально-виховному процесі дошкільної освіти не тільки з погляду вивчення теоретичних відомостей, а також із широким застосуванням практичних форм та методів.

Отже, важлива умова розвитку дитини в образотворчих заняттях – опанування навичками та уміннями, засвоєння дитиною знань про різні природні явища, об'єкти, які зображені на картинах майстрів або які власне створюють дошкільники, природні матеріали, які вони використовують на заняттях з малювання, ліплення, аплікації, конструювання. Діти мають набувати навичок орієнтування у різноманітному світі природних явищ. Успішне впровадження образотворчої діяльності в процес формування природничо-екологічної компетентності дошкільника залежить від цілеспрямованого навчального впливу педагога, систематичного та послідовного розвитку необхідних здібностей, на основі яких розвиваються необхідні навички використання методів та прийомів для формування необхідних компетентностей. Це має виконуватися послідовно, згідно з програмами, віковим та індивідуальним особливостям розвитку дошкільників.

1.4. Сучасні підходи та методи формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва в умовах дошкільного освітнього закладу

Розуміння значення дбайливого ставлення до навколишнього середовища та екологічної культури стає все важливішим. Виховання екологічно свідомої молоді є важливою складовою сучасної освіти, зокрема дошкільної. Необхідним є розробляти нові підходи та методи роботи з дошкільниками в цьому контексті, оскільки дошкільний вік є надзвичайно важливим для формування базових понять та уявлень людини, її світогляду.

У Базовому компоненті дошкільної освіти, зокрема в освітній лінії «Дитина

у природному довкіллі» [12], розглядається завдання формування природничо-екологічної компетентності та природодоцільної поведінки дошкільників. Згідно з цим документом, діти повинні бути ознайомлені з правилами поведінки в природі та розуміти взаємозв'язок між станом природного довкілля та життєдіяльністю людини, а також змінами, які відбуваються в природному довкіллі через діяльність людей. Крім того, важливо, щоб діти ознайомилися з різними професіями, знарядям праці та змістом діяльності людей, які працюють у сфері природи: вирощують хліб, овочі та фрукти, доглядають тварин, вивчають та здійснюють прогноз погоди, прикрашають ландшафти та охороняють природу. Знання про ці професії можуть сприяти формуванню у дошкільників позитивного ставлення до них та бажанню діяти на користь природи.

Згідно з Н. Яришевою, методика вивчення природи базується на ідеї про соціальний розвиток дитини та важливу роль навчання та виховання. При розробці методів та прийомів для ознайомлення дошкільників з природою, використовуються закономірності розвитку дітей різного віку та особливості їхнього сприйняття та мислення. Методика взаємодіє з дошкільною педагогікою, використовуючи загальні положення дидактики та сприяючи розвитку різних аспектів дитини - розумового, морального, естетичного та фізичного. При цьому використовуються методи та засоби, що відповідають природознавчому матеріалу. Отже, методика ознайомлення з природою збагачує дошкільну педагогіку та пропонує раціональні методи та засоби для формування гармонійної особистості [8, с. 10].

Дослідники Г. Беленька[43; 59], Н. Горопаха [60], Н. Лисенко [61], С. Ніколаєва [63], О. Половіна [64], З. Плохій [57; 65; 66; 67] вивчають різноманітні аспекти екологічного виховання дітей дошкільного віку. Вони стверджують, що цей процес відбувається не тільки під час занять, але й у повсякденному житті – під час проведення екскурсій, цільових прогулянок, спостережень, розглядання ілюстративного матеріалу, різноманітних ігор із дітьми тощо.

Унаслідок такої діяльності відбувається формування природничо-екологічної компетентності дитини, центральним аспектом якої є формування

ставлення до природи як до цінності, усвідомлення єдності людини з природним світом, формування екологічно узгодженої діяльності в природі на основі природничо-екологічних знань про зв'язки й залежності в ній. Процес формування природодоцільної поведінки у дітей дошкільного віку потребує вмілого керівництва з боку вихователя, використання ним як традиційних, так і нетрадиційних педагогічних технологій.

Як зазначає Г. Беленька [59], методи екологічного виховання базуються на класичних формах роботи, методах та прийомах і спрямовані на способи реалізації змісту екологічного виховання. Вони сприяють формуванню усвідомлено-відповідального ставлення до природи. У новітніх технологіях екологічного виховання використовуються сучасні методи формування екологічних уявлень, такі як метод формування мислеобразів, метод екологічної лабілізації, метод екологічних асоціацій, метод художньої репрезентації природних об'єктів, метод екологічної емпатії, метод екологічної рефлексії та ігровий метод. Ці методи дозволяють формувати систему екологічних уявлень на основі наукової інформації, творів мистецтва, філософських теорій тощо, а також сприяють пізнанню світу природи та правил взаємодії з нею.

Згідно з Базовим компонентом дошкільної освіти, природно-екологічну компетенцію у дітей старшого дошкільного віку вважають сформованою, якщо вони:

1. Мають уявлення про природне середовище планети Земля та Всесвіт як цілісний організм, у якому взаємодіють повітря, вода, ґрунт, рослини, тварини, люди, Сонце, Місяць тощо. Крім того, вони повинні усвідомлювати їхнє значення для людини та для себе.
2. Сприймають природу як цінність та розрізняти позитивний і негативний вплив людської діяльності на стан природи, а також доволіно регулювати власну поведінку в природі.
3. Усвідомлюють себе частиною великого світу природи, знати про залежність власного здоров'я, настрою та активності від стану природи, її

розмаїття та краси, а також виявляти інтерес, бажання та посильні вміння щодо природоохоронних дій.

4. Знають про необхідність дотримання правил доцільного природокористування, чистоти природного довкілля, ощадливого використання природних багатств, води, електричної та теплової енергії в побуті.
5. Докладають помірні зусилля до збереження, догляду та захисту природного довкілля.

Одним з методів формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва є вміння сприймати красу природи та передавати її на папері, що повинно стати важливим кроком у формуванні екологічної свідомості дитини. Образотворче мистецтво стимулює уяву та розвиває творчі здібності, а також допомагає дітям сприймати навколишній світ більш уважно та зосереджено.

У формуванні естетичних якостей важливе вміння відтворювати красу природи у мистецькій та побутовій діяльності. Це допомагає зрозуміти, що природа є джерелом натхнення та збагачення життя прекрасним. Наприклад, витончену красу конвалій та купин можна відтворити у ніжному плафоні, а красу квітучої луки – у барвистій тканині. Педагог може вчити дітей відображати природу на предметах побуту, наприклад, на серветках, тарілках, чашках, рукавичках, намагаючись розвивати в них естетичний смак та бажання створювати красу навколо себе [8, с. 43].

Вік дошкільника сприяє розвитку художньо-творчої діяльності в процесі споглядання природних явищ та об'єктів. Це час, коли формується світогляд через ігрову діяльність та власну творчість. Здатність дитини зберігати в пам'яті образи дійсності, спостережливість є однією зі сторін її психічного життя, необхідною умовою розвитку почуттів, думки і зорової пам'яті.

1. Спільним для *малювання з натури* по пам'яті є те, що образ створюється на основі сприйняття конкретної дійсності.

2. На відміну від роботи з натури *малювання по пам'яті* виконується на основі спостережень за дійсністю, причому між спостереженнями і виконанням малюнка можуть бути короткі або тривалі проміжки часу. Цей інтервал виконує важливу функцію в пам'яті.
3. Педагогіка мистецтва (художня педагогіка) створила багато прийомів розвитку зорової пам'яті. Наприклад, після тривалого малювання виконується малювання по пам'яті, коли об'єкт спочатку відбивається, а потім відтворюється з пам'яті. Потім слідує процес перевірки малюнка, порівняння його з натурою та продовження малюнка по пам'яті.

Методика керівництва образотворчою діяльністю дітей дошкільного віку [69] в процесі формування природничо-екологічної компетентності представлена в таблиці 1.3

Таблиця 1.3

Основні види образотворчої діяльності дітей дошкільного віку

Вид зображувальної діяльності	Характеристика
Розвиток особистості дитини у процесі занять з ліплення	Завдання і зміст розвитку дітей молодшого дошкільного віку в процесі занять з ліплення. Завдання і зміст ліплення. Обладнання та матеріали для занять з ліплення. Методи педагогічного супроводження занять з ліплення.
Малювання як провідний вид діяльності дітей з образотворчого мистецтва	Малювання – основний вид зображувальної діяльності дітей дошкільного віку, його особливості. Завдання навчання та алгоритми організації і педагогічного супроводження дитячого малювання в різних вікових групах. Малювання в жанрі «пейзаж». Малювання у жанрі «портрет». Малювання в жанрі «натюрморт». Малювання в жанрі книжкової ілюстрації.
Аплікація як вид зображувальної діяльності дітей	Поняття як вид зображувальної діяльності дітей дошкільного віку. Види аплікації в ЗДО. Елементи виразності аплікації. Матеріали для аплікування. Технічні прийоми аплікації. Послідовність опанування дітьми аплікацією.
Конструювання як вид зображувальної діяльності дітей	Своєрідність конструювання, його зв'язок із грою. Завдання конструювання з будівельного матеріалу. Завдання конструювання з деталей конструкторів. Розвиток дитини у процесі конструювання з паперу і картону

Естетичний розвиток дитини за своєю суттю є комплексним процесом, що

передбачає поступове накопичення інформації про якості і властивості предметів та явищ довкілля, а також співвідношення між ними [70, с. 158]. У своєму розвитку образотворча діяльність дитини дошкільного віку має містити наступні етапи:

1. Позбавлені змісту штрихи, неоднозначність у проявах світогляду.
2. Форма зображення.
3. «Схематичний образ».
4. Достовірність зображення. Дитина відкидає схему і намагається відтворити реальний вигляд об'єкта.
5. Точність зображення [71, с. 26].

Дошкільний вік найкраще підходить для набуття та систематизації світосвідомості. При виконанні образотворчої діяльності дітей відбувається загальний розвиток дитини: моторики пальців рук (відомо, що він допомагає розвивати ділянки мозку, які беруть участь у мовленні); стимулювання мовленнєвого розвитку дитини тренуванням рухів пальців готує руку до письма; ліплення та малювання розвивають абстрактне й логічне мислення та уяву. Комплекс занять з формування природничо-екологічної компетентності для дітей дошкільного віку може містити наступні види образотворчої діяльності [72] (рис. 1.6).

заняття із солоним тістом

- розвиток тактильних відчуттів, позитивний вираз емоцій

навчання ліплення із тіста

- розвиток моторики рук, уяви, позитивного ставлення до праці та своїх здобутків

гра з піском

- розвиток тактильно-кінетичних відчуттів, зняття зайвої емоційної напруги

гра з кінетичним піском

- розвиток тактильно-кінетичної чутливості, розширення уявлень про навколишній світ, живу та неживу природу

кляксографія

- відчуття кольору, співвіднесення предметів та явищ довкілля, розвиток уяви та фантазії

малювання пальцями чи долонями

- активізація тактильних відчуттів, сприяє розкритості, проявам самостійності, позитивному сприйняттю колективної діяльності, розвиток уяви та творчих (креативних) здібностей

контурне малювання

- співвідношення предметів, розвиток уваги та уяви, просторових уявлень, орієнтування на площині

зображувальні навички у конструкторській діяльності з використанням конструкторів

- складання цілого з окремих елементів, розвиток просторових уявлень та уяви, порівняння предметів, моделювання навколишнього простору

Рис. 1.6. Види образотворчої діяльності дітей дошкільного віку

Найважливішими показниками рівня креативності, творчості та сенсорного сприйняття дошкільника є володіння трьома основними типами сенсорної поведінки: ідентифікаційною, опорною, моделювальною [68, с. 18]. Тому, враховуючи ці уявлення про виховання та екологічно доцільну поведінку дитини, розумно включати їх до концепції в тому числі сенсорного розвитку дитини, як засобу формування світогляду та природничо-екологічної компетентності дошкільників.

Таким чином, образотворча діяльність дошкільника в процесі пізнання природи виступає як елемент самосвідомості та пізнання світу, реалізуючись через безпосередні відчуття та емоції. Тому сприймання дитиною мистецтва, казок, цікавих явищ, зустріч з об'єктами навколишнього природного середовища та можливість втілити свої враження за допомогою зображувальної діяльності сприяють розвитку сприйняття прекрасного, вираженню емоцій та відновленню багатьох необхідних функцій, розвитку здібностей, набуттю компетентностей відповідно віковим та індивідуальним особливостям.

Основний шлях формування естетичних вражень – це спостереження природи, доповнені розповіддю вихователя про естетичні властивості об'єктів природи, красу навколишнього світу. Роль вихователя полягає в тому, щоб непомітно допомагати дітям реалізувати їхні творчі задуми і ніколи не обмежувати їхню ініціативу. Заняття слід пояснювати наочно. А з цією метою на можна використати власний малюнок учителя.

Велике виховне значення мають яскраві, виразні й емоційно насичені малюнки педагога. Вони можуть містити важливі навчальні матеріали, що розкривають професійні елементи творчості, особистісні інтерпретації образів. За допомогою таких малюнків педагог наочно показує хід виконання завдання з природи в природі, активізуючи увагу та мислення дітей. У більшості випадків педагоги малюють на дошці, планшеті, альбомі, в сучасних умовах можливо використовувати й інші сучасні технології, різноманітні гаджети тощо. При цьому слід пам'ятати, що діти часто ще не вміють аналізувати і порівнювати

намальоване. Їх критерій – особисте ставлення до об'єктів: «А в мене ось так».

За Н. Яришевою: «Природа є могутнім засобом естетичного виховання дошкільників. Саме в процесі спілкування з природою створюються сприятливі можливості для здійснення ряду завдань естетичного виховання, а саме: формування естетичних вражень у дітей; навчання розумінню творів мистецтва (пейзажу і натюрморту); перших спроб творити красу у навколишньому середовищі. Можна без перебільшення твердити, що базовим завданням є формування у дошкільників естетичних вражень. Природа — першоджерело краси. Сприймаючи її, людина відображує цю красу у мистецтві, побуті. Без нагромадження естетичних вражень неможливе ні відтворення краси природи в образотворчій діяльності дітей, ні розуміння образотворчого мистецтва» [8, с. 42].

Дошкільники здатні сприйняти красу пейзажу. Вихователь може закріпити та поновити естетичні враження дітей, які сприймають красу пейзажу за допомогою різних засобів, таких як поетичне слово, ілюстративний матеріал та технічні засоби навчання. Ознайомлення дітей з природою допомагає сформувати естетичні враження, які стануть важливою умовою для розуміння мистецтва пейзажу та натюрморту. Процес сприйняття пейзажу полягає в тому, що враження від навколишнього середовища накладаються на твір мистецтва, і чим яскравіші ці враження, тим більше зацікавленість викличе художній твір, і тим більше асоціацій він викличе у спостерігача, що сприятиме його сприйняттю та розумінню [8, с. 43].

Створення куточка творчості стане важливим кроком на шляху реалізації завдання екологічного виховання дошкільників:

- картини (пейзажі, натюрморти);
- картинки тварин (риб, комах, птахів, звірів тощо) для розфарбування;
- ілюстрації із зображенням пір року, тварин, рослин тощо;
- вироби з паперу способом оригамі;
- вироби з природного матеріалу.

К. Ушинський зазначав, що естетичні враження у дітей формуються

завдяки дорослим, які спочатку самі сприймають красу природи. Навіть якщо дитина живе в природному середовищі, це не означає, що вона буде здатна помітити його красу. Схоже на те, як молоді птахи навчаються співати, слухаючи дорослих. У процесі естетичного виховання, вихователь повинен створити єдність емоційного та пізнавального підходу. В процесі сприйняття дитина має розширювати асоціативні зв'язки, аналізувати і синтезувати, що активізує розумовий та емоційний процес. Це досягається через емоційну чутливість вихователя, який повинен бути здатний не тільки бачити красу природи, але й передавати її дітям, щоб сформувані естетичні цінності, які важливі не лише для естетичного розвитку особистості, але й для формування гуманного ставлення до природи [8, с. 43].

Водночас для формування та перевірки предметних знань, умінь і навичок з мистецтва вихователі повинні спиратися на систему інтегрованих завдань. Цікаве поле діяльності розвивається на уроках колективної творчості. Залучення дошкільників до спільної діяльності, створення спільного зображення та дослідження інформації створює здорову та цікаву конкуренцію, пришвидшує запам'ятовування та опанування необхідними навичками.

Останнім часом стали популярними інтегровані заняття, що пов'язано з кількома причинами, зокрема, з протесту проти використання шкільних методів для дошкільнят і бажанням зробити навчальний процес більш захопливим за допомогою нетрадиційного змісту та поєднання різних методів [75].

Інтегровані заняття дозволяють вихователю творчо розподілити час для засвоєння програми по різних темах, логічно їх об'єднуючи. Важливим є також різноманіття діяльності дітей на цих заняттях. Завдання, пов'язані з природою, можуть бути виконані в рамках занять з розвитку мовлення чи мистецької діяльності. Інтеграція є надзвичайно важливою для втілення принципу міждисциплінарного підходу в екологічному вихованні. Формування позитивного ставлення до навколишнього середовища має здійснюватися на заняттях з усіх розділів та пронизувати всю діяльність дитячого садка. [8, с. 212].

Таким чином, перелік інтегрованих занять з формування природничо-

екологічної компетентності дошкільників з використанням образотворчого мистецтва містить наступні позиції:

1. Малювання природних об'єктів та тварин у їхньому природному середовищі: під час такого заняття діти не лише вивчають назви тварин та рослин, але також намагаються передати їхні особливості у своїх малюнках. Вони вчаться розрізняти форми, кольори та текстури, а також вивчають, як ці елементи співвідносяться між собою.
2. Створення колажу з природних матеріалів: діти збирають листя, квіти, гілки та інші природні матеріали та складають з них колажі. Вони вчаться розрізняти форми та текстури різних матеріалів, а також розуміють, як вони можуть бути використані для створення мистецьких творінь.
3. Виготовлення керамічних виробів, що зображують тварин та рослини: під час такого заняття діти вчаться розрізняти форми тварин та рослин та передавати їх у кераміці. Вони також вивчають основи роботи з глиною та розуміють, як вона може бути перетворена на мистецький виріб.
4. Малювання пейзажів: діти намагаються передати природний ландшафт на своїх малюнках. Вони вчаться розрізняти форми та кольори різних елементів природи та розуміють, як вони можуть бути використані для створення мистецьких творінь.
5. Виготовлення паперових виробів з рослинами та тваринами: діти вчаться вирізати та складати паперові фігурки

Комплексні заняття – це поєднання занять з двох або більше розділів, які пов'язані спільною темою. Наприклад, вивчення весняних рослин та їх малювання. Таке поєднання дозволяє оптимізувати процес засвоєння знань дітьми. Новий матеріал на таких заняттях може бути представлений з різних розділів. Підготовка до занять вимагає від вихователя підбору наочних посібників, таких як картини, малюнки, гербарії тощо. На закінчення заняття вихователь, як правило, оцінює навички та уміння дітей, їхнє ставлення до заняття та пізнавальну активність. Оцінка диференціюється в залежності від віку дітей. [8, с. 212-213].

Демонстраційні матеріали у роботі з дітьми передбачають використання наочності. Це натуральні природні об'єкти, карти, макети, відео- та фото презентації ілюстрації, гербарії, альбоми, картини, таблиці, схеми тощо. Одним з ефективних методів використання образотворчого мистецтва для формування природничо-екологічної компетентності є виготовлення макетів екосистем. Діти можуть вивчати структуру та взаємозв'язки компонентів екосистеми, спостерігати за їх взаємодією та взаємозалежністю. Крім того, вони можуть відтворити екосистеми, які вони спостерігали у природі, застосовуючи різні матеріали та техніки малювання. Ще одним ефективним методом є використання різних технік малювання для передачі різних аспектів природи та екосистем. Наприклад, для передачі текстури дерев можна використовувати штампи, а для передачі світла та тіні – різні тони та відтінки.

Також можна використовувати мультимедійні технології, такі як відео- та аудіоматеріали, комп'ютерні ігри, електронні книги, щоб забезпечити дітям доступ до різноманітних візуальних та звукових матеріалів з екологічної тематики. Наприклад, інтерактивні електронні книги з відкритими запитаннями та завданнями можуть бути використані для стимулювання пізнавальної діяльності та формування інтересу до вивчення природи. Крім того, мультимедійні інструменти можуть бути використані для розширення можливостей для досліджень та експериментів, що допоможе дітям отримати більше знань про природу та екологію.

Організація і керівництво діяльністю дітей дошкільного віку на етапі формування основ екологічної свідомості повинна бути спрямована на їхню самостійність в ухвалі рішень (що і як зробити?) і у виборі засобів успішного досягнення сформульованої мети. Важливо брати до уваги, що дітям досить важко бути абсолютно самостійними, отож, вкрай необхідним прийомом моделювання навчальних ситуацій, в яких вони виявляють самостійність, повинно стати створення відчуття безпеки та їх захисту дорослими у компромісних ситуаціях, тобто забезпечити баланс між самостійністю і безпекою. Критерієм оптимального балансу між активністю дитини та її

самостійністю у пошуково-дослідницькій діяльності можна визнати мотивацію. Саме мотивація демонструє рівень зацікавленості діяльністю, об'єктом чи об'єктами пізнання, добором необхідних дій, готовністю їх виконати самостійно [74, с. 136]

Підготовка та проведення занять є визначальними факторами ефективності. Після вибору теми заняття, вихователь повинен розробити програмні завдання, які включають завдання з освітньої, виховної та особистісного розвитку. Визначення змісту завдань залежить від вимог програми, рівня розвитку дітей та оточення дитячого садка. Також потрібно враховувати місце заняття в системі роботи (наприклад, чи це заняття для формування початкових знань, збагачення, систематизації або вправлення у застосуванні знань). Поступове опанування дітьми матеріалом передбачає його первинне ознайомлення, збагачення, закріплення та узагальнення для кращого засвоєння знань [8, с. 212].

На заняттях педагог має змогу стимулювати пізнавальну активність, комунікативність дитини, організувати його поведінку:

- встановлювати з дитиною тісні, дружні відносини; приймати дитину такою, якою вона є, поступово формуючи комунікативні здібності;
- прагнути зберегти атмосферу терпимості, щоб дитина відчувала себе вільно і могла, не соромлячись, висловлювати свої почуття; розпізнавати почуття дитини і відбивати їх вербальними прийомами, щоб дитина вчилася усвідомлювати свої відчуття та переживання.
- поважати здатність дитини самостійно розв'язувати свої проблеми і робити свій власний вибір; уникати будь-якого впливу на дії і висловлювання дитини; накладати мінімальні обмеження на діяльність дитини для того, щоб допомогти їй співвідносити зображувальну діяльність з реальністю і сформувати в неї почуття відповідальності;
- створювати середовище колективної співпраці, комфортне для навчання та виховання, що зумовлює появу у дитини почуття захищеності та активізації комунікацій з однолітками [26].

Отже, узагальнюючи, можливо навести перелік підходів та методів з організації формування природничо-екологічної компетентності дошкільників в межах ЗДО:

1. Розгляд творів мистецтва, присвячених природі та екології, вивчення їх історії та символіки.
2. Виготовлення декоративних виробів з природних матеріалів, наприклад, листя, гілок, квітів, які під час процесу виготовлення дозволяють дітям розуміти красу та значення природних матеріалів, а також створювати зручні та естетичні речі з них.
3. Створення колективних мистецьких творів, на яких зображуються природні мотиви та символіка, яка пов'язана з екологією та охороною природи.
4. Організація тематичних виставок дитячих мистецьких творів, присвячених природі та екології, для популяризації ідей охорони природи та залучення уваги громадськості до екологічних проблем.
5. Використання мистецьких технік для вивчення та розвитку екологічних проблем, наприклад, створення абстрактних композицій на тему забруднення навколишнього середовища та його наслідків.

Такі інтегровані заняття дають змогу розвивати не тільки природничу та екологічну компетентності, але і мистецькі здібності, творчу уяву та сприяють всебічному розвитку дитини.

Отже, процес формування природничо-екологічної компетентності дошкільників засобами образотворчого мистецтва та природодоцільної поведінки передбачає узагальнення і систематизацію знань дошкільників про природу, виховання емоційно-ціннісного ставлення до її об'єктів та ставлення до дій людини в природному довкіллі, а також вправління у діях, які спрямовані на дотримання правил природокористування. Здійснюючи процес екологічного виховання педагог може застосовувати класичні й новітні форми взаємодії з дошкільниками.

Висновки до розділу 1

Таким чином, можна зробити висновок, що образотворча діяльність дитини в процесі набуття природничо-екологічної компетентності базується на пізнанні навколишньої дійсності, природних явищ та об'єктів в процесі комплексних та інтегрованих занять, екскурсій, спостережень в природі, вивчення природних матеріалів, здобутих в процесі проведення занять в природному середовищі, в парку, на прогулянці, під час екскурсії в природу тощо. Відповідними виховними умовами для формування необхідних компетентностей, в тому числі природничо-екологічної та розвитку дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва є організація цілеспрямованого дослідження властивостей і якостей предметів та їх відбиття у світогляді дитини. Взаємодія ігрової та зображувальної діяльності дітей у процесі засвоєння сенсорних стандартів, залучення дітей в активну чуттєво-пізнавальну діяльність. Використання образотворчого мистецтва, інтегрованих комплексних занять та мультимедійних технологій є ефективним інструментом для формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку. Важливо, щоб вихователі та педагоги враховували індивідуальні особливості кожної дитини та забезпечували їм можливість активної пізнавальної діяльності та самостійного вивчення природи та екології.

Важлива умова розвитку дитини в образотворчих заняттях – опанування навичками та уміннями, засвоєння знань про різні матеріали, які використовуємо на заняттях з малювання, ліплення, аплікації, конструювання та вдосконалювати техніку роботи з ними. Діти мають набувати навичок орієнтування у різноманітному світі просторових форм, площинні особливості найпростіших форм. Успішний розвиток зображувальної діяльності дитини в процесі формування природничо-екологічної компетентності залежить від цілеспрямованого навчального впливу педагога, систематичного та послідовного розвитку необхідних здібностей, на основі яких формується зображувальна

діяльність шляхом використання методів та прийомів для формування необхідних компетентностей, що виконується послідовно, згідно з програмами, віковим та індивідуальним особливостям розвитку дошкільників. Важливо також забезпечити дітям можливість активної пізнавальної діяльності, а не лише передавати знання у розповідному режимі. Наприклад, за допомогою конструкторів, пазлів, іграшок, малювання та інших образотворчих методик діти можуть розвивати свої творчі здібності, а також вивчати природу, створюючи свої власні екосистеми та екологічні проєкти.

РОЗДІЛ II

ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ЗАСОБІВ ФОРМУВАННЯ ПРИРОДНИЧО-ЕКОЛОГІЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ у У СТАРШІЙ ГРУПІ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

2.1. Дослідження стану сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей в старшій групі закладу (констатувальний етап експерименту)

Аналіз та узагальнення результатів теоретичних досліджень за темою дослідження дозволив нам виділити критерії, які стали основою для застосування діагностичних методик. У психолого-педагогічній науці та практиці для вивчення формування природничо-екологічної компетентності існують різні методики, що засновані на певних нормативних показниках. Вибір цих критеріїв полягає також у тому, що діагностика рівня сформованості природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку: розвиток пізнавальних інтересів дошкільників в процесі екологічної освіти, сформованість емоційно-ціннісного ставлення до природи та розвиток творчих здібностей дитини, з одного боку, є найважливішими ознаками формування природничо-екологічної компетентності, а з іншого боку, такі показники піддаються зручному та доступному виявленню в умовах дошкільного навчального закладу.

В процесі теоретичного дослідження в даній роботі було вивчено наукову літературу щодо проблеми, конкретизувався науковий апарат, підтвердилася актуальність теми дослідження, а також визначилися мета та завдання експериментального дослідження.

Мета експериментального дослідження: визначення рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності дошкільників до та після проведення експерименту по впровадженню засобів формування природничо-екологічної компетентності в середній групі закладу дошкільної освіти.

Відповідно до мети експериментального дослідження вирішувалися наступні завдання:

1. Визначити рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дошкільників в експериментальній та контрольній групах.
2. Провести з учнями експериментальної групи роботу по впровадженню засобів формування природничо-екологічної компетентності.
3. Здійснити повторну діагностику на основі визначених методик та порівняти показники досліджуваних до та після проведення роботи за розробленою системою вправ та занять з показниками контрольної групи, з якою така робота не проводилася.
4. Провести аналіз результатів дослідження та сформулювати висновки.

Експериментальне дослідження проводилося в три етапи:

1. *Констатувальний (підготовчий) етап* дослідження. Перед плануванням розвивальної роботи необхідно визначити рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дошкільників. Здійснити підбір необхідних методик відповідно до мети та завдань дослідження та провести аналіз отриманих результатів діагностування.

2. *Формувальний (основний) етап* дослідження спрямований на переформування наявних рівнів природничо-екологічної компетентності дошкільників в процесі спеціально організованої експериментальної роботи .

3. *Контрольний етап* дослідження проводиться з метою визначення ефективності застосованих засобів формування природничо-екологічної компетентності в середній групі закладу дошкільної освіти за допомогою порівняльної характеристики отриманого емпіричного матеріалу до та після формувального експерименту в контрольній та експериментальній групах.

На констатувальному етапі була визначено вибірку досліджуваних, критерії, показники та рівні для визначення рівнів сформованості природничо-

екологічної компетентності дошкільників, обрані діагностичні методики. Проаналізувавши стан досліджуваної проблеми в науково-педагогічних джерелах, перед нами постають такі завдання, як: визначення критеріїв та показників рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку; визначення взаємозв'язків цих критеріїв на основі наукових досліджень та результатів констатувального етапу експерименту.

Враховуючи програмні засади Базового компонента дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти в Україні) [12] «Дитина в природному довікіллі», програм «Я у світі» [13] та «Дитина» [14] було виділено основні критерії, показники та рівні сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку (таблиця 2.1).

Таблиця 2.1.

Критерії і показники сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку

Критерії сформованості природничо-екологічної компетентності дошкільників	Показники сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку
Когнітивний	Когнітивний критерій відображає знання дитини про природу, її процеси та взаємозв'язки. Сформована природничо-екологічна компетентність дитини в цьому критерії означає, що вона може визначати та класифікувати живі та неживі об'єкти, розуміє процеси в природі та вмiє застосовувати свої знання для розв'язання проблем.
Ціннісно-естетичний	Ціннісно-естетичний критерій відображає ставлення дитини до природи, її цінності та краси. Сформована природничо-екологічна компетентність дитини в цьому критерії означає, що вона розуміє, наскільки важлива природа для людини та розвиває в собі прагнення берегти її та дбати про неї.
Мотиваційно-діяльнісний	Мотиваційно-діяльнісний критерій відображає готовність дитини до дій для збереження та захисту природи. Сформована природничо-екологічна компетентність дитини в цьому критерії означає, що вона виявляє бажання діяти для збереження природи, розуміє важливість своїх дій та володіє навичками та знаннями для здійснення природоохоронних заходів.

На основі виділених критеріїв і показників сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку визначено рівні: високий, середній та низький.

Високий рівень. Сформована природничо-екологічна компетентність дитини старшого дошкільного віку вважається високою, коли дитина проявляє високий рівень знань, розуміння та ціннісного ставлення до природи. Вона розуміє важливість збереження та захисту природи, має позитивне ставлення до неї та проявляє мотивацію для дій з її охорони. Дитина володіє навичками спостереження за природою та вміє застосовувати свої знання для розв'язання питань, пов'язаних з екологією та природоохоронними заходами. Вона може розповідати про процеси в природі та вміє застосовувати знання для практичних дій з охорони навколишнього середовища. Також високий рівень сформованості природничо-екологічної компетентності дитини виявляється в готовності дитини до пізнавальної та дослідницької діяльності в галузі екології та природознавства.

Середній рівень. Сформована природничо-екологічна компетентність дитини старшого дошкільного віку вважається середньою, коли дитина має базові знання про природу та екологічні проблеми, але не завжди розуміє їх важливість та не виявляє достатньої мотивації для дій з їх розв'язання. Дитина може визначати та класифікувати живі та неживі об'єкти, але може бути недостатньо впевнена у своїх знаннях. Вона може проявляти позитивне ставлення до природи, але не завжди розуміє важливість збереження та захисту навколишнього середовища. Дитина може демонструвати деяку мотивацію для дій з охорони природи, але не завжди володіє навичками та знаннями для їх здійснення. Зазвичай дитина середнього рівня сформованості природничо-екологічної компетентності має потенціал для подальшого розвитку в цій галузі.

Низький рівень. Сформована природничо-екологічна компетентність дитини старшого дошкільного віку вважається низькою, коли дитина має недостатні знання про природу та екологічні проблеми, не проявляє достатнього інтересу до них та не розуміє важливість збереження та захисту навколишнього середовища. Дитина може бути невпевненою в розпізнаванні та класифікації живих та неживих об'єктів, не розуміє залежностей між ними. Вона може не проявляти позитивного ставлення до природи та екології, або проявляти

негативне ставлення. Дитина може не мати мотивації для дій з охорони навколишнього середовища та не розуміти, як її власна поведінка може впливати на нього. Зазвичай дитина низького рівня сформованості природничо-екологічної компетентності потребує більшої підтримки та додаткових зусиль для розвитку у цій галузі.

База дослідження. Дослідження проводилося на базі Дошкільного навчального закладу (ДНЗ) м. ХХХ № ХХХ. В проведенні експериментального дослідження брали участь 30 дітей старшого дошкільного віку, по 15 дітей в експериментальній та контрольній групах. Дослідження проводилося як в групі, так і з кожною дитиною індивідуально.

На констатувальному етапі дослідження застосовувалися наступні методики:

Методика №1. Методика «Я і світ» І. Карабаєвої [6] (Додаток Е).

Мета діагностики: діагностика сформованості когнітивної складової природничо-екологічної компетентності старшого дошкільника.

Для того, щоб дитина розуміла себе як частину природного світу, дорослі мають навчити її любити, поважати та дбайливо ставитися до природи. Для збалансування природничо-екологічної компетенції та досягнення гармонії індивідуального розвитку дитини, пропонується діагностична ігрова методика. Ця методика включає 12 запитань, які визначають сформованість різних складових природничо-екологічної компетенції, а саме:

- 1-9 запитання відображають когнітивну складову, тобто знання дитини про природу, добро та зло;
- 10-11 запитання відображають емоційну складову, тобто те, що дитині подобається або не подобається та цікавить або не цікавить;
- 12 запитання відображає поведінкову складову, тобто розуміння того, як власна поведінка впливає на життя будь-яких форм існування.

Взаємозв'язок між цими складовими вказує на гармонію або дисгармонію індивідуального розвитку дитини та допомагає дорослим визначити, як організувати роботу з дитиною у майбутньому.

Методика дослідження:

Під час ігрової діагностичної методики «Я і Світ», педагог записує судження дитини щодо сюжетних малюнків на картках. Якщо дитина відволікається або не дає відповіді, педагог намагається звернути її увагу до наступного малюнка, запитуючи: «Чи правильно поводяться діти? Чому ти так вважаєш?». Аналіз відповідей допомагає з'ясувати, наскільки дитина сформувала ціннісне ставлення до природи та її готовність до природоохоронних дій.

Педагог просить дитину розглянути малюнки, на яких зображені діти, що поводяться з рослинами та тваринами. Дитина повинна розповісти, що зображено на малюнках та оцінити, чи правильно діти поводяться. Педагог може підказати, щоб дитина розпочала свою відповідь зі слів: «Я вважаю, що хлопчик і дівчинка чинять правильно, тому що...» або «...неправильно, тому що...».

Результати дослідження заносяться до Протоколу оцінювання рівня сформованості природничо-екологічної компетенції дитини старшого дошкільного віку. Обчислення загальної кількості набраних балів дозволяє оцінити рівень сформованості природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку (Додаток Г).

Методика №2. Тест «Домальовування: світ природи – світ емоцій» (на основі Тесту творчого мислення Е. Торренса [58]) (Додаток Д).

Мета діагностики: виявлення рівня емоційно-ціннісного критерію природничо-екологічної компетентності та творчого розвитку дітей старшого дошкільного віку.

Обладнання: олівець, таймер, картинки зі стимульним матеріалом.

Форма проведення: індивідуальна та групова.

Методика базується на домальовуванні (доповненні) фігур для малювання (стимульного матеріалу) рослин або тварин. У методиці використовуються стимульний матеріал для малювання рослин або тварин, які містять у собі незавершені елементи. Діти повинні доповнити малюнок, намалювавши додаткові елементи та надаючи стимульному матеріалу змісту, який був

оголошений попередньо. При цьому діти можуть використовувати різні кольори, форми і відтінки, в залежності від їхньої уяви та емоційного стану.

Методика проведення: Демонструються картинки зі стимульним матеріалом, описується завдання. За визначений час дітям потрібно домалювати фігурам окремі деталі та надати їм конкретного змісту. Після завершення малюнка, діти проходять інтерв'ю з питань природничо-екологічного змісту, наприклад, що вони знають про цю рослину або тварину, як вона живе, що їсть, який вона має характер тощо. За допомогою інтерв'ю оцінюється рівень розуміння і знань дітей про тварин і рослин. Питання інтерв'ю представлені у Додатку Е.

Отже, ця методика дозволяє визначити рівень розвитку природничо-екологічної компетентності дітей за допомогою домальовування елементів фігур для малювання тварин і рослин, а також за результатами інтерв'ю з питань природничо-екологічного змісту.

Методика №3. Дидактична гра «Еко Пригоди» (Додаток Ж). Мета використання методики: діагностика рівня сформованості мотиваційно-діяльнісного компонента природничо-екологічної компетентності дитини старшого дошкільного віку.

Обладнання: картки з запитаннями, картки з завданнями, малюнки, іграшки тварин, картки зі зображенням різних рослин, плакат з екологічними правилами.

Хід гри:

1. Введення гравців в гру та пояснення правил.
2. Гравці рухаються по ігровому полі та за кожну клітинку, на яку вони потрапляють, отримують запитання або завдання, пов'язані з природними явищами, назвами рослин, тварин тощо.
3. Гравці можуть отримати картки зі зображенням різних рослин або тварин, які вони повинні назвати, а також картки з завданнями: розповісти про шляхи захисту природи або визначити, які предмети можна викидати у смітник.

4. У разі правильної відповіді, гравець переходить до наступної клітинки. Якщо відповідь неправильна, гравець пропускає хід.
5. Гравці мають можливість отримати картку з малюнком, на якому зображені екологічні правила, і розповісти про них.

Гра завершується, коли гравець досягне фінішу. Рівень сформованості природничо-екологічної компетенції дитини визначається за кількістю правильних відповідей та виконаних завдань. Запитання та завдання для гри представлені у Додатку Ж.

Під час обробки емпіричного матеріалу необхідним є адаптувати критерії оцінки рівнів до особливостей розвитку дітей в досліджуваній групі.

Таблиця 2.2

Показники рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку

Рівні розвитку	За окремою методикою в балах	За Трьома методиками, в балах	Зміст показників
I рівень (високий)	4	11 - 12	Усі завдання виконано з першого разу, без або з мінімальною допомогою дорослого; відповіді чіткі, правильно оформлені; діти помічають та виправляють власні помилки; завдання виконуються в нормальному темпі
II рівень (достатній)	3	9 - 10	Завдання виконуються з першого або другого разу з допомогою дорослого; відповіді неповні; наявні помилки при виконанні завдань; помилки помічаються дітьми та виправляються з допомогою дорослого; темп виконання сповільнений
III рівень (середній)	2	6 - 8	Правильне виконання завдання з декількох спроб з допомогою дорослого; діти не помічають власних помилок та не виправляють їх, навіть з допомогою дорослого; темп виконання значно сповільнений
IV рівень (низький)	1	3 - 5	Завдання повністю не виконане за відведений час, допускаються грубі помилки, діти не можуть впоратися без допомоги дорослих, темп виконання низький.

Таким чином підібрані методики обстеження та синтезовані висновки за підсумками діагностування допоможуть виявити рівні сформованості когнітивного, емоційно-ціннісного та мотиваційно-діяльнісного критеріїв сформованості природничо-екологічної компетентності дошкільників. Під час обстеження дітей **враховувалися**: прояви активності при виконанні завдань, потреба у допомозі зі сторони дорослих, наявність та загальна кількість і якість помилок та загальний час, який був витрачений на виконання завдань.

Результати діагностики стануть приводом для проведення формувального етапу дослідження. Для вирішення поставлених завдань емпіричного дослідження використовувалися *методи емпіричного дослідження*: спостереження, психологічний та педагогічний експеримент; методи бесіди з дітьми; методи оцінки сформованості природничо-екологічної компетентності, а також розумового, творчого та емоційного розвитку дошкільників за допомогою перерахованих методик.

Для виявлення стану сформованості рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників проведена діагностика за зазначеними методиками та зроблений кількісний та якісний аналіз отриманих показників. Отримані результати досліджуваних представлені у таблиці Л.1. та у Додатку Л.

Виконання завдань методики №1 Методика «Я і світ» І. Карабаєвої – діагностика сформованості когнітивної складової природничо-екологічної компетентності старшого дошкільника.

Результати виконання даного завдання представлено у Таблиці 2.3, на рис. 2.1 та у Додатку Ж.

Таблиця 2.3

Порівняння результатів виконання завдань за методикою №1 «Я і світ» І.Карабаєвої експериментальної та контрольної групи дітей старшого дошкільного віку (кількість учасників $n = 30$)

Рівні	Експериментальна група (кількість учасників)	%	Контрольна група (кількість учасників)	%
Високий	2	13%	3	20%
Достатній	4	27%	2	13%
Середній	6	40%	6	40%
Низький	2	13%	4	27%

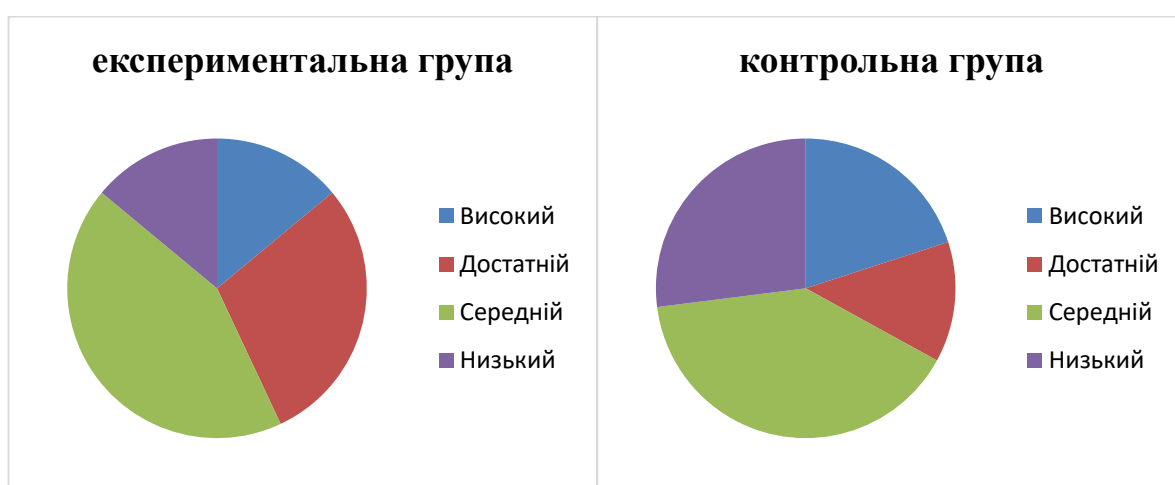

Рис. 2.1. Результати виконання завдань за методикою №1 (%)

За підсумками виконання завдань за методикою №1:

- 2 (13%) дитині з експериментальної та 3 (20%) контрольної групи виконували завдання правильно;
- 4 дітей (27%) в експериментальній та 2 (13%) дитини в контрольній групі допускали незначні помилки;
- по 6 (40%) дітей з експериментальної групи та контрольної груп допускали грубі помилки та виконували завдання дуже повільно, а 2 (13%) дитини з експериментальної та 4 (27%) з контрольної не змогли виконати завдання повністю за відведений час.

Середні показники за методикою №1 експериментальної групи відповідають за оцінкою показника 2,3 бала, у контрольної групи 2,2 – не виходять за межі середнього рівня на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Виконання завдань методики №2 Тест «Домальовування: світ природи – світ емоцій» – виявлення рівня природничо-екологічної компетентності та ціннісного ставлення до світу природи, емоційного та творчого розвитку дітей старшого дошкільного віку. Результати виконання даного завдання представлені у Таблиці 2.4, на рис. 2.2 та у Додатку К.

Таблиця 2.4

Порівняння результатів виконання завдань за методикою №2 Тест «Домальовування: світ природи – світ емоцій» експериментальної та контрольної групи дітей старшого дошкільного (кількість учасників $n = 30$)

Рівні	Експериментальна група (кількість учасників)	%	Контрольна група (кількість учасників)	%
Високий	2	13%	2	13%
Достатній	5	33%	4	27%
Середній	6	40%	7	47%
Низький	2	13%	2	13%

Рис. 2.2. Результати виконання завдань за методикою №2 (%)

Спостереження та підсумки виконання завдань методики №2:

- по 2 (13%) дитини в експериментальній та контрольній групах виконали завдання правильно без допомоги;
- в експериментальній групі 5 (33%), а в контрольній 4 (27%) дітей допускали помилки різного роду та з допомогою дорослого змогли виконати завдання;
- 6 (40%) та 7 (47%) дітей відповідно в експериментальній та контрольній групах вдавалися до грубих помилок та часто користувалися допомогою;
- в експериментальній та контрольній групах по 2 (13%) дітей не змогли повністю впоратися із завданнями за цією методикою.

Середні показники за методикою №2 експериментальної групи відповідають за оцінкою показника 2,5 бала, контрольної групи 2,4 – не виходять за межі середнього рівня на констатувальному етапі експериментального дослідження.

Виконання завдань методики №3 Дидактична гра «Еко Пригоди» – діагностика рівня сформованості мотиваційно-діяльнісного критерію природничо-екологічної компетентності дитини старшого дошкільного віку.

Результати виконання даного завдання представлені у Таблиці 2.5, на рис. 2.3 та у Додатку К.

Таблиця 2.5

Порівняння результатів виконання завдань за методикою №3 Дидактична гра «Еко Пригоди» експериментальної та контрольної груп (кількість учасників $n =$

30)

Рівні	Експериментальна група (кількість учасників)	%	Контрольна група (кількість учасників)	%
Високий	2	13%	2	13%
Достатній	3	20%	6	40%
Середній	8	53%	4	27%
Низький	2	13%	3	20%

Рис. 2.3. Результати виконання завдань за методикою №3 (%)

В результаті спостережень за виконанням дітьми завдань методики №3, можливо засвідчити наступне:

- виконували завдання без помилок по 2 (13%) дітей з обох груп;
- достатній рівень виявився у 3 (20%) дітей з експериментальної групи та у 6 (40%) з контрольної;
- результати, які відповідають середньому рівню показали 8 (53%) дітей з експериментальної та 4 (27%) дитини з контрольної групи, які припускалися помилок та потребували значної допомоги;
- не могли впоратися із завданням 2 (13%) з експериментальної та 3 (20%) дитини з контрольної групи, які часто помилялися та не вкладалися у відведений на виконання завдання час.

Середні показники за методикою №3 експериментальної групи відповідають за оцінкою показника 2,3 бала, у контрольної групи 2,5 бала – не виходять за межі середнього рівня на констатувальному етапі експериментального дослідження.

За результатами трьох методик можливо визначити рівні сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку у порівнянні узагальнених показників експериментальної та контрольної груп, які представлені в таблиці 2.6, на рисунку 2.4 та у Додатку Ж.

Таблиця 2.6

Узагальнені показники за трьома методиками експериментальної та контрольної груп (кількість учасників n = 30)

Рівні	Експериментальна група (кількість учасників)	%	Контрольна група (кількість учасників)	%
Високий	2	13%	3	20%
Достатній	4	27%	3	20%
Середній	7	47%	6	40%
Низький	2	13%	3	13%

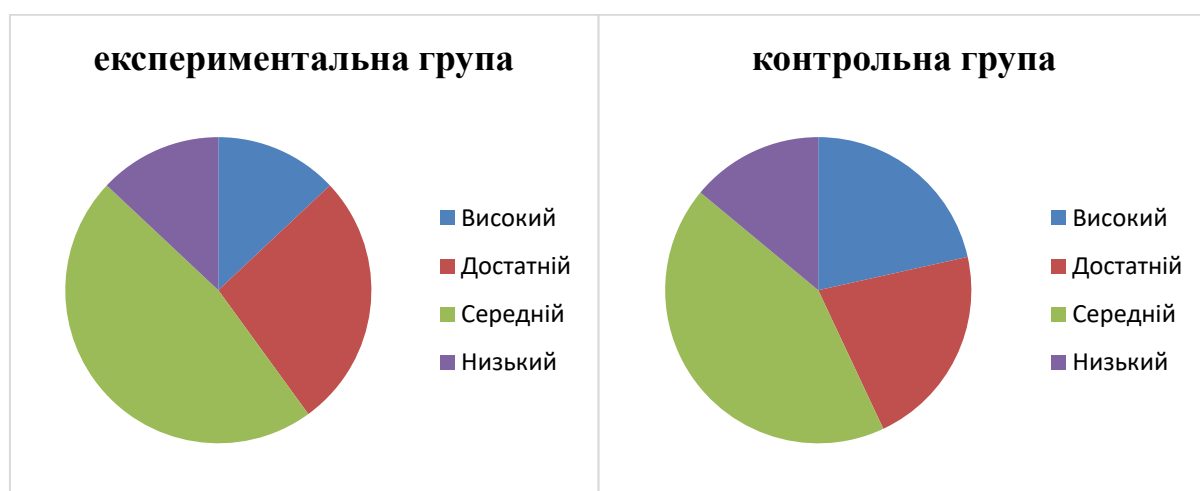

Рис. 2.4. Результати виконання завдань за трьома методиками (%)

За результатами проведених трьох методик за визначеними критеріями, показниками та рівнями сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку виявлено, що:

- високі рівні показали лише 13% дошкільників експериментальної та 20% контрольної груп;
- достатні рівні в обох групах зафіксовані в межах від 20 до 27%;
- середні рівні виявлені у 47% дітей з експериментальної та у 40% з контрольної групи;
- низькі рівні показали по 13% дітей з обох груп.

Таким чином, для діагностування рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку нами було проведено констатувальний етап експериментального дослідження. Діагностування включало визначення рівнів когнітивного, емоційно-ціннісного та мотиваційно-діяльнісного критеріїв сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників в експериментальній та контрольній групах. Кількісний аналіз засвідчив, що переважна кількість дітей мають середній визначений рівень сформованості природничо-екологічної компетентності, а також емоційного та творчого розвитку. Вважаємо, що цей показник не є достатніми для дітей старшого дошкільного віку у підготовчому періоді перед шкільним навчанням.

Означені особливості підтверджують необхідність у використанні сучасних засобів навчально-ігрових педагогічних технологій щодо вдосконалення процесу формування природничо-екологічної компетентності дошкільників та проведення повторної діагностики після формувального етапу експерименту.

Ключовим відмінностям в експериментальній групі після проведення формувального експерименту є відсутність дітей з низьким рівнем природничо-екологічної компетентності.

Порівнюючи результати експериментальної групи з контрольною, можна відзначити, що діти, які проходили формувальну роботу, показали більш високий рівень природничо-екологічної компетентності. Високий рівень показали на 7% більше дітей експериментальної групи, достатній рівень - на 13% більше в порівнянні з контрольною групою. Дані цього дослідження вказують на позитивний вплив формувальної роботи на розвиток природничо-екологічної компетентності в дітей дошкільного віку.

Загалом дошкільники експериментальної групи на контрольному етапі дослідження після проведення з ними формувальної роботи: були активними, впевненими у своїх знаннях, мали хороший настрій та мотивацію до виконання завдань повторної діагностики. Ніхто з дітей не відмовлявся проходити етапи повторного діагностування. Позитивним моментом можливо назвати підвищення активності дітей щодо проведення ефективних комунікацій в межах групи, оскільки діти активно ділилися враженнями, допомагали один одному порадами та робили слухні зауваження одноліткам з групи за підсумками виконання завдань.

Особливо це проявилось під час виконання методики «Я і світ» І. Карабаєвої. Діти активно обговорювали сюжетні малюнки, аргументували свої думки, і навіть залучалися в спільне вирішення завдань. Це свідчить про розвиток їх критичного мислення і навичок спілкування, що є важливими аспектами природничо-екологічної компетентності.

Застосування тесту «Домальовування: світ природи – світ емоцій» дозволило виявити збільшення креативного потенціалу у дітей. Вони виявили значну фантазію та детальність у доповненні фігур для малювання рослин або тварин, що є показником збільшення їх знань про природу, які вони отримали під час занять формувальної роботи.

Під час дидактичної гри «Еко Пригоди», діти показали високу активність і вміння працювати в команді. Вони з ентузіазмом виконували завдання, пов'язані з природними явищами, назвами рослин, тварин тощо. Діти не тільки відповідали на запитання, а й активно заохочували та допомагали своїм одноліткам, що свідчить про їхню готовність до співпраці і колективної роботи.

Особливо варто відзначити позитивний настрій та високий рівень мотивації дошкільників, який спостерігався протягом усього контрольного етапу. Це ще раз підтверджує ефективність використання образотворчого мистецтва як засобу формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку.

Діти показали своє бажання дізнаватися нову інформацію про світ навколо, їхніми очима було видно, що цей процес їм приносить задоволення. Вони не просто механічно виконували завдання, а з цікавістю досліджували предмети довкілля, обговорювали їх, висловлювали свої думки та ідеї. Інтерес до образотворчого мистецтва був пробуджений у кожній дитині, що дозволило дошкільникам краще сприймати і розуміти природні явища, проявляти творчий потенціал та емоційно реагувати на зміни в навколишньому середовищі. Діти показали здатність ділитися своїми знаннями та вміннями з іншими, що також є важливим аспектом природничо-екологічної компетентності.

Це свідчить про те, що методика формування природничо-екологічної компетентності через образотворче мистецтво є ефективною, оскільки вона розвиває в дітей не тільки знання про природу, але й позитивне ставлення до неї, бажання досліджувати та ошадливо ставитися до навколишнього середовища. Отже, результати дослідження підтверджують ефективність розробленої методики формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва.

2.4. Методичні рекомендації щодо формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах ЗДО засобами образотворчого мистецтва

Формування природничо-екологічної компетентності дошкільників засобами образотворчого мистецтва можливо здійснювати через різні методики та технології. Використання різних типів матеріалів (природні матеріали, різноманітні техніки малювання, колажі, паперова мозаїка, глина, пластилін тощо) дає можливість дошкільникам досліджувати та вивчати природу через творчий процес.

Використання інтерактивних методик (практичні експерименти, групові проекти, рольові гри, ігри на свіжому повітрі тощо) може допомогти дітям зрозуміти і усвідомити екологічні проблеми, вчить їх сприймати природу як необхідну складову свого життя. Особливо ефективними є активності, які забезпечують дослідницький підхід, наприклад, створення власних маленьких садів, спостереження за рослинами та тваринами, вивчення їх звичок та середовища існування.

Регулярні прогулянки на свіжому повітрі, вивчення природи безпосередньо «на місці», екскурсії в природні парки, заповідники, ботанічні сади, участь у природоохоронних акціях, збір колекцій природних матеріалів, створення природних композицій та колажів - все це не лише стимулює інтерес дошкільників до природи, але й підвищує їх екологічну свідомість та відповідальність.

Також можна використовувати цифрові технології (інтерактивні ігри, додатки, відео, онлайн-екскурсії, віртуальні проекти тощо) для залучення дітей до вивчення природничих тем. Цифрові ресурси можуть допомогти визначити інтереси дитини, створити візуальні та інтерактивні засоби для розвитку природничо-екологічної компетентності. Цифрові інструменти на сьогодні можуть значно підсилити здобування знань та вмінь в контексті формування природничо-екологічної компетентності. Для дошкільників важливо забезпечити доступ до ресурсів, які є яскравими, візуальними, інтерактивними і зрозумілими для їх вікової категорії.

1. Інтерактивні книги та додатки. Є багато цифрових книг та додатків, що відображають природу і екологію в простий та зрозумілий спосіб. Вони можуть включати інтерактивні ігри, пазли, конструктора інші види діяльності.

2. Онлайн відео та анімації. Сайти, як YouTube Kids, містять велику кількість відео та мультфільмів на природничі теми, які можуть бути використані для навчання дітей про різні аспекти природи та екології.

3. Віртуальні екскурсії та тури. Це ще один цифровий ресурс, який може бути використаний для вивчення природи. Деякі зоопарки, музеї, національні парки та інші природні об'єкти пропонують віртуальні тури, які дозволяють дітям досліджувати ці місця під керівництвом вихователів в межах занять у ЗДО.

4. Ігрові додатки. Різноманітні додатки можуть бути ефективним засобом навчання, вони включають елементи гри, які спрямовані на навчання. Це можуть бути ігри на екологічну тематику, допомагають дітям зрозуміти важливість збереження природи, енергозаощадження тощо.

Використання цих цифрових ресурсів повинно бути плановане та добре організоване, враховуючи вікові особливості дітей, їх інтереси та потреби. Дуже важливо надавати дітям безпечний та позитивний цифровий досвід, починаючи із дошкільного дитинства. Старші дошкільники вже активно користуються на сьогодні мобільними гаджетами та сприймають це як звичний для них засіб отримання нової інформації, розваг та гри, тому необхідним є враховувати потреби та інтереси сучасних дошкільників, які сприймають нові технології як звичний для себе засіб.

Адже використання сучасних цифрових технологій у світі стало необхідністю. Для підвищення ефективності роботи сучасних вихователів можливо запропонувати наступні сервіси, які стануть у пригоді на кожному з етапів, запропонованих у методиці формування природничо-екологічної компетентності старших дошкільників в умовах ЗДО.

Завдяки віртуальним онлайн-екскурсіям діти можуть відвідувати дистанційно цікаві місця та розширювати свій світогляд. Для реалізації цих завдань вихователями цифрові технології представлені різноманітними

портативними пристроями (смартфонами, планшетами, електронними книгами тощо), які дають змогу приймати, обробляти та розповсюджувати інформацію.

У процесі формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в межах закладів дошкільної освіти, рекомендується використовувати інтерактивні методи, такі як «Навчаючи учусь», «Два-чотири-всі разом» і «Коло ідей», у поєднанні з образотворчим мистецтвом. Рекомендації для ефективного використання цих методів полягають у наступному:

«Навчаючи учусь». Заохочуйте дітей активно досліджувати природу і екосистему через практичні дії. Надайте їм можливість взаємодіяти з різними матеріалами, такими як рослини, каміння, листя тощо. Стимулюйте дітей виражати свої спостереження, ставити питання та шукати відповіді на них. Проведіть спільні дослідження, де діти можуть спостерігати природні явища і фіксувати свої спостереження в малюнках або колажах у спільній ігровій діяльності.

«Два-чотири-всі разом». Організуйте групову роботу, де діти працюють у парах або невеликих групах. Запропонуйте завдання, які сприяють взаємодопомозі та спільному розв'язанню проблем. Наприклад, діти можуть створювати спільні малюнки або колективні проєкти, що відображають природні елементи і їх взаємозв'язок. Заохочуйте обмін ідеями та взаємодопомогу між дітьми під час спільного творчого процесу.

«Коло ідей». Залучайте дітей до активного обговорення та генерації ідей, пов'язаних з природою та екологією. Створіть спеціальну атмосферу, де діти вільно висловлюють свої думки і діляться своїми ідеями. Запропонуйте запитання та проблеми, пов'язані з природою, і дозвольте дітям обговорювати їх і давати власні варіанти вирішення. Стимулюйте критичне мислення та творчий підхід до розв'язання проблем, що стосуються природних процесів. Для візуального вираження своїх ідей та розуміння природи, надайте дітям можливість створювати образотворчі роботи, які відображають їх сприйняття і уявлення про навколишнє середовище.

Застосування інтерактивних методів, які за своїм змістом відповідають віковим ознакам дошкільників в процесі формування природничо-екологічної компетентності дозволяє створити заохочувальне та пізнавальне навчальне середовище. Ці методи допомагають розвивати дитячу увагу, спостережливість та творчі здібності, а також сприяють формуванню вміння спілкуватися, співпрацювати та висловлювати власні думки. Об'єднуючи природничу тематику з образотворчим мистецтвом, діти зможуть більш глибоко розуміти та сприймати природу навколо себе, а також розвивати свою творчу уяву та самовираження.

Дуже важливо, щоб цю діяльність були різноманітними, цікавими та доступними для дітей, а також враховували індивідуальні особливості кожного дитини. У процесі такої роботи важливо постійно стимулювати дітей до самостійного мислення, аналізу, пошуку та розв'язання проблем, тим самим розвиваючи їх критичне мислення, творчість та самостійність.

Загальні рекомендації педагогам щодо організації занять з формування природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва та відповідно до характерних ознак розвитку дитини дошкільного вік, які представлені у Додатку А.

1. Заняття педагога з формування природничо-екологічної компетентності мають відповідати програмному змісту, віковим та індивідуальним особливостям дітей дошкільного віку.

2. Повтор змісту завдань має відбуватися по декілька разів, враховуючи вік дітей та відсутності у них стійких навичок опанування знаннями, коли дитина вже проявляє здатність виокремлювати об'єкти діяльності, необхідні для виконання завдань, і зосереджуватися на них, але зміст завдання повторюється, що сприяє більшому зосередженню, а увага стає стійкішою, мимовільна увага також зростає.

3. Діти мають бути об'єднані в малі групи: пари, трійки та четвірки відповідно етапу проведення заняття, що зумовлює більш тісні комунікації всередині таких груп та активне залучення кожної дитини в процес підготовки

до втілення ігрової ситуації. Це пов'язано з тим, що сприймання предметів та явищ стає самостійним процесом у дітей старшого дошкільного віку, який є стійким і цілеспрямованим, набуває нових якісних характеристик, таких як довільні процеси запам'ятовування та відтворення, які мають органічний зв'язок з міцністю пам'яті та великим обсягом завдяки накопиченому життєвому досвіду.

Ці методи сприяють також кращому засвоєнню поданої на розгляд теми та опануванню узгодженості дій в колективі однолітків, можливість висловлювати пропозиції та ідеї під час гри, коли педагог уникає ситуації подачі готового матеріалу, спонукаючи дітей до самостійного та колективного дослідження, активізуючи пізнавальну діяльність всередині окремих груп та в загальній взаємодії.

4. Проводити заняття в ігровій формі роботи, оскільки навчання дітей в грі – одна із важливих умов розвитку дитини. Гра – перехідна проміжна ланка між повною залежністю мовлення від речей і предметних дій та свободою вираження особистісних якостей (Закон України «Про освіту»). У грі діти можуть швидше вивчати інформацію, до того ж якщо вони активно беруть участь у різних формах організації навчального процесу. Однак під час проведення ігор вихователям необхідно пам'ятати, що ними не варто зловживати в освітній діяльності. І задля належного розвитку дитини застосовувати ігри в логічній та доречній кількості.

5. Педагогом, при спільній діяльності з дітьми, мають бути підготовлені всі наочні матеріали та естетично оформлений кабінет відповідно теми гри, підготовлені атрибути чи залучені елементи імпровізації, оскільки дитина старшого дошкільного віку вже здатна оперувати не лише окремими чуттєвими образами, але і узагальненими уявленнями та судженнями. Мислення стає відокремленим від сприймання та практичних дій, розвиваючись в самостійний процес.

6. Психологічний мікроклімат має бути максимально комфортним для проведення занять. Діти повинні активно залучалися до роботи, допомагати один одному в процесі освітньої та ігрової діяльності з формування природничо-

екологічної компетентності, оскільки діти старшого дошкільного віку починає відчувати більш виразно почуття успіху або невдачі, справедливості, дисциплінованості, відповідальності та стриманості.

4. Пізнавальні аспекти заняття мають бути відбиті у наступному: вчити спостерігати за явищами природи та природними об'єктами; розвивати мисленнєві та комунікативні здібності дітей; стимулювати самостійну діяльність за ретельного контролю з боку вихователя.

5. Виховна цінність заняття з формування природничо-екологічної компетентності полягає в тому, що робота в групах стимулює розвиток комунікативної компетентності дітей. Під час обговорення, аналізу, планування та виконання завдань діти вчать слухати одне одного, висловлювати свої думки, аргументувати свою точку зору, ділитися ідеями та враховувати пропозиції інших. Це сприяє формуванню критичного мислення, умінню розуміти та поважати думки інших. Окрім того, в процесі спільної роботи діти вдосконалюють свої мовленнєві навички, навчаються граматично правильно будувати речення, що сприяє загальному розвитку їхньої мовленнєвої компетентності.

6. Заняття має бути організоване так, щоб створити комфортне навчальне середовище, яке сприятиме співпраці та активності дітей. Музичний супровід може виконувати важливу роль у цьому процесі, викликаючи у дошкільників емоційний резонанс, спонукаючи їх до спільної діяльності. Використання музики, яка відповідає тематиці заняття, може підвищити зацікавленість дітей у вивченні теми, заохотити їх до активної участі в обговоренні та дослідженні. Також важливо, щоб загальна атмосфера на занятті була сповнена довіри та безпеки, щоб кожна дитина відчувала себе впевнено та змогла відкрито висловлюватися.

7. Повинні використовуватись також:

- усні прийоми, читання казок про природні явища та необхідність збереження природи з наочними матеріалами у вигляді мистецьких творів та ілюстрацій до цих казок відомих художників-ілюстраторів;

- розповіді про видатні природні об'єкти, які стали надбанням усього людства. В Україні прикладами таких об'єктів можуть бути: Карпатські гори – це прекрасний природний регіон, в якому знаходяться деякі з найвищих гір України, багатий на рідкісні рослини та дику фауну. Асканія-Нова – біосферний заповідник, домівка для різних видів тварин та рослин, з незвичайними степовими ландшафтами та пустелями. Шацькі озера – це група озер на північному заході України, відома своєю чистою водою та багатим біорізноманіттям. На світовому рівні приклади видатних природних об'єктів, які є надбанням усього людства, можуть включати: Великий Бар'єрний Риф – це найбільший кораловий риф у світі, розташований біля узбережжя Австралії з неймовірною кількістю морського життя; Амазонський дощовий ліс – це найбільший дощовий ліс у світі, який простягається через дев'ять країн в Латинській Америці. Він відомий своєю неймовірною біорізноманітністю. Еверест – найвища точка на Землі, цей гірський масив є прикладом того, як природа може бути величезною та цікавою, вимагаючи від людей поваги та обережного ставлення.

- розучування віршів про природу з демонстрацією наочних матеріалів образотворчого мистецтва за темою віршів;

- бесіди у підготовці до проведення ігор про необхідність слідувати певним правилам поведінки в природі.

8. Необхідним є врахування особистісно-орієнтованого спрямування сучасної освіти. На занятті педагог обов'язково має знайти індивідуальний підхід до кожної дитини. Діти ж загалом мають максимально зацікавитися запропонованим форматом заняття та тематикою, яка є основою спільної ігрової діяльності.

9. Наприкінці заняття потрібно запропонувати дітям висловити свої міркування стосовно їх спільної роботи та пропозиції щодо наступних занять (здійснення рефлексії).

10. Діти мають поводитися дисципліновано, але мати можливість активно висловлювати пропозиції та ідеї стосовно гри, активно спілкувалися між

собою, ставили питання, мати можливість висловлювати побажання стосовно організації заняття та тем запропонованих для колективної діяльності, що є основним показником якісної побудови заняття та правильної організації з боку педагога.

При реалізації такого навчально-виховного процесу методистам, вихователям та керівництву закладу дошкільної освіти необхідно також вміти розробляти (формувати) та реалізовувати, у тому числі спільно з батьками програми розвитку універсальних навчальних дій, зразків та цінностей соціальної поведінки, проектувати ситуації та події, що розвивають здібності та ціннісну сферу дітей, а також враховувати істотний аспект інформації, забезпечувати її розуміння та переживання на кожному з етапів освітнього процесу з обов'язковим урахуванням формування та розвитку мовленнєвої активності, зокрема художньо-мовленнєвої компетентності дитини.

Батьки своєю чергою можуть надати дуже вагому допомогу закладу дошкільної освіти у питанні спільної роботи з вихователями та дітьми щодо формування природничо-екологічної компетентності дошкільників:

1. Допомоги у наданні та збиранні інформації для побудови тематичної гри та необхідного реквізиту. Наприклад, сюжетно рольова гра за тематичними розділами: «Чарівний світ тварин»; «Рослини навколо нас»; «Українські казки про природу». Ці тематичні розділи відображають різні аспекти природи і екології, привертають увагу до різних форм життя і до важливості збереження природи. Важливість та необхідність залучення батьків у цей вид роботи не викликають сумнівів. Саме батьки можуть стати основними носіями інформації про родичів, зібрати разом з дітьми добірку казок та свят українського народу тощо.

2. З метою успішного залучення батьків на початкових етапах роботи особливого значення набуває інформаційно-просвітницька робота з боку освітньої організації. Зокрема, позитивному розв'язанню цього питання сприяє використання інформаційно-графічних наочних матеріалів (буклетів, пам'яток для батьків тощо), що містять у собі проілюстровану коротку змістову

інформацію з питань, які зацікавлять батьків та стануть необхідні у сімейному вихованні дітей засобами сюжетно-рольової гри, її правил та виховного впливу.

2. Допомога в організації та участь у тематичних заходах, що проводяться ЗДО. Це найбільш дієвий та об'ємний вид робіт, до якого можуть бути залучені батьки. Так, організувати великі ігрові постановки без участі батьків практично неможливо. Залучення батьків до організації конференцій, конкурсів, виставок, присвячених ігровій діяльності дітей, особливо, що стосується сюжетно-рольових ігор значно підвищує якість заходів, дозволяє успішно вирішувати безліч організаційних питань, а також підвищує значущість даних заходів як для дітей, так і для представників їх сімей.

3. Участь у спільній пошуковій діяльності дітей та батьків:

- спільний пошук інформації: батьки можуть допомогти дітям знайти інформацію про природу та екологію, навчити їх користуватися різними джерелами інформації, такими як книги, енциклопедії, інтернет-ресурси. Це важливо для розвитку навичок критичного мислення та пошуку інформації;

- спільне створення проєктів: батьки можуть допомогти дітям у реалізації різних проєктів, пов'язаних з природою та екологією, таких як створення домашнього саду, проведення екологічних акцій, створення виставок природничих робіт тощо;

- спільні візити до природних зон: екскурсії до парків, лісів, річок, музеїв природи чи зоопарків можуть бути відмінною нагодою для батьків і дітей провести час разом, досліджуючи і навчаючись природи;

- спільна рефлексія: батьки можуть сприяти рефлексії дітей щодо їхнього досвіду вивчення природи, викликати до обговорення та аналізу того, що було виявлено або навчено.

4. Мотивування дітей.

5. Фінансову/матеріальну допомогу для проведення необхідних заходів.

6. Народна педагогіка. Щоб гармонійно виховати дітей, батьки, дотримуючись норм народної педагогіки, в собі повинні розвивати добродійні цінності, власними вчинками формувати те, що хотіли б бачити у своїх дітях.

Очевидною є педагогічна істинна: ніщо так глибоко не переконує, як особистий приклад батьків. Участь батьків у заходах освітнього закладу та їх зацікавленість у співпраці та спільній з дітьми діяльності сприяє виконанню виховної мети у комплексній діяльності та тісній співпраці ЗДО та родини дитини. У колективному спілкуванні з приводу спільних екскурсій та тематичних заходів з формування природничо-екологічної компетентності дошкільників виникають продуктивні комунікативні зв'язки між дітьми, батьками та вихователями, які стануть надійною основою для позитивного емоційного стану дитини, відчуття єдності родини та її членів у спільній творчій діяльності, яка буде безумовно корисною для дитини та членів її сім'ї, які будуть залучені у процеси співпраці, створення комфортного середовища навчання, виховання та зростання дитини.

Таким чином, процес співпраці з батьками у формуванні природничо-екологічної компетентності дошкільників трудомісткий та потребує певного вкладення часу з боку батьків. Крім необхідного методичного супроводу роботи із боку ЗДО, педагогів та батьків, важливе значення має організація правильного планування роботи з батьками. Покроковий алгоритм дій та розподіл роботи в часі значно збільшують ступінь та якість залучення батьків до проєктної, дослідницької та іншої діяльності дітей стосовно вивчення природних явищ та об'єктів. Прагнення батьків загалом мають збігатися з думкою педагогів, тоді на цій основі можливо побудувати ефективну навчально-виховну діяльність з формування природничо-екологічної компетентності дошкільників.

Отже, важливо використовувати різні методики та технології, що допомагають дітям у формуванні глибокого розуміння природи та її важливості, розвивають навички критичного мислення та здатності до самостійного розв'язання проблем. При цьому важливо забезпечувати постійний контакт дітей з природним середовищем, формувати в них навички спостереження та дослідження, а також залучати їх до активної творчої діяльності засобами образотворчого мистецтва.

Висновки до розділу 2

Таким чином, для діагностування рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей старшого дошкільного віку, ми провели констатувальний етап нашого експериментального дослідження. Під час діагностування ми визначили рівні когнітивного, емоційно-ціннісного та мотиваційно-діяльнісного критеріїв сформованості природничо-екологічної компетентності у старших дошкільників, які були розподілені на експериментальну та контрольну групи. Після кількісного аналізу стало очевидним, що більшість дітей мають середні рівні сформованості природничо-екологічної компетентності, а також емоційного та творчого розвитку.

На формувальному етапі дослідження нами було розроблено методика формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти засобами образотворчого мистецтва. Дана методика зумовлює роботу з дошкільниками в межах чотирьох етапів: організаційно-мотиваційного, основного, етапу рефлексії та етапу впровадження знань та вмінь в повсякденне життя. На організаційно-мотиваційному етапі ми зосередилися на використанні активних методів для стимулювання інтересу дітей до природи та розуміння її важливості. Ми проводили заняття, спрямовані на розвиток екологічного мислення, спостережливості та уважного ставлення до природи. На основному етапі ми орієнтувалися на практичні заняття, які допомагають дітям осмислити отримані знання. Наприклад, виготовлення масок тварин з природних матеріалів або виготовлення паперових виробів з рослинами та тваринами. Всі справи на цьому етапі спрямовані на формування практичних навичок і розвиток креативного мислення. На етапі рефлексії ми спонукали дітей до обдумування отриманих знань та вражень. Створення природних колажів, обговорення результатів роботи та висловлювання власних думок та спостережень допомагають закріпити знання, навички та компетентності, отримані в процесі занять. Впровадження знань та вмінь в повсякденне життя було основою останнього етапу, який зумовлює заняття, що мотивують дітей

використовувати отримані навички та знання в повсякденному житті: малювання на вікнах або вирощування власного рослинного городу, що сприяє відкриттю для дітей нових можливостей для їхнього подальшого розвитку та освіти, заохочуючи їх до продовження досліджень природи, спостережень, експериментів і творчих проєктів з використанням різних природних матеріалів.

На контрольному етапі дослідження було зафіксовано значне підвищення рівня природничо-екологічної компетентності дітей у експериментальній групі. Показники високого рівня компетентності зросли з 13% до 27%, а достатнього – з 27% до 33%. Важливо, що після проведення формувальної роботи, жодна дитина не показала низького рівня компетентності. Проаналізовано поведінку та реакції дошкільників експериментальної групи під час повторної діагностики, яка відбулася після проведення формувальної роботи. Було зроблено висновок, що діти з експериментальної групи показали підвищений інтерес до дослідження природи, активність та участь в групових обговореннях, що свідчить про ефективність розробленої методики.

Узагальнюючи, потрібно підкреслити, що формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку є важливим етапом у загальному розвитку особистості. Образотворче мистецтво є важливим засобом, що сприяє глибокому і всеосяжному розумінню природи та навколишнього середовища, розвиває естетичну чутливість та творчі здібності. Інтеграція різних форм і методів, таких як малювання, ліплення, ігри, в контексті формування природничо-екологічної компетентності, підвищує ефективність процесу навчання та виховання в дошкільних закладах. Особливу роль в цьому процесі грає активна участь батьків у спільній пошуковій діяльності з дітьми. Це може включати не тільки спільне вивчення інформації про природу та екологію, але й спільні проєкти, походи та інші активності. Інтеграція цифрових ресурсів, таких як навчальні додатки, відео, онлайн-екскурсії, в цей процес також може сприяти ефективному формуванню природничо-екологічної компетентності дошкільників. Рекомендації, наведені в цьому дослідженні, спрямовані на

інтеграцію цих компонентів для створення ефективного та гармонійного процесу формування природничо-екологічної компетентності дошкільників.

ВИСНОВКИ

У кваліфікаційній роботі, беручи за основу проведення та дослідження засобів образотворчого мистецтва, вивчення відповідної літератури, обґрунтування наукового дослідження, розроблено засоби, які сприятимуть ефективному формуванню у дітей старшого дошкільного віку природничо-екологічних компетентностей. Отримані результати дослідження засвідчили досягнення мети, вирішення поставлених завдань і стали підставою для формулювання наступних висновків.

1. На основі вивчення наукової літератури за темою роботи проаналізовано особливості змісту сутнісних характеристик природничо-екологічної компетентності дітей дошкільного віку в науково-методичній літературі. З'ясовано, що природничо-екологічної компетентності базується на пізнанні навколишньої дійсності, природних явищ та об'єктів в процесі комплексних та інтегрованих занять, екскурсій, спостережень в природі, вивчення природних матеріалів, здобутих в процесі проведення занять в природному середовищі, в парку, на прогулянці, під час екскурсії в природу тощо. Відповідними виховними умовами для формування необхідних компетентностей, в тому числі природничо-екологічної та розвитку дітей дошкільного віку засобами образотворчого мистецтва є організація цілеспрямованого дослідження властивостей і якостей предметів та їх відбиття у світогляді дитини, взаємодія

ігрової та зображувальної діяльності дітей у процесі засвоєння ними різноманітних аспектів природного оточення.

2. Виявлено роль образотворчого мистецтва як засобу формування природничо-екологічної компетентності у дошкільників, що полягає у наступному: умова розвитку дитини в образотворчих заняттях – опанування навичками та уміннями, засвоєння знань про різні матеріали, які використовуємо на заняттях з малювання, ліплення, аплікації, конструювання та вдосконалювати техніку роботи з ними. Діти мають набувати навичок орієнтування у різноманітному світі просторових форм, площинні особливості найпростіших форм. Завдання навчити дитину правильних оцінок необхідності опанування екологічно-природничих цінностей засобами предметів образотворчого мистецтва знаходить своє відбиття у сприйнятті творів мистецтва щодо їх естетичної та культурної цінності, опанування знаннями про природні об'єкти та явища в цікавій та продуктивній формі, що може бути виконано лише у комплексному процесі розвитку творчих здібностей, виховання, гармонійного розвитку та становлення дитини як повноцінної особистості. Тому надзвичайно актуальним є використання образотворчого мистецтва у навчально-виховному процесі дошкільної освіти не тільки з погляду вивчення теоретичних відомостей, а також із широким застосуванням практичних форм та методів.

3. Здійснено експериментальне дослідження стану сформованості природничо-екологічної компетентності у дітей в старшій групі закладу дошкільної освіти. Для діагностування рівнів сформованості природничо-екологічної компетентності дітей старшого дошкільного віку нами було проведено констатувальний етап експериментального дослідження. Діагностування включало визначення рівнів когнітивного, емоційно-ціннісного та мотиваційно-діяльнісного критеріїв сформованості природничо-екологічної компетентності старших дошкільників в експериментальній та контрольній групах. Кількісний аналіз засвідчив, що переважна кількість дітей мають середній визначений рівень сформованості природничо-екологічної компетентності, а також емоційного та творчого розвитку. Після проведення

формувальної роботи на контрольному етапі дослідження було зафіксовано значне підвищення рівня природничо-екологічної компетентності дітей у експериментальній групі. Показники високого рівня компетентності зросли з 13% до 27%, а достатнього - з 27% до 33%. Важливо, що після проведення формувальної роботи, жодна дитина не показала низького рівня компетентності. Дослідження показало позитивні зміни в рівні природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку, які брали участь у формувальному експерименті. Результати свідчать про високу ефективність розробленої методики, яка сприяла підвищенню мотивації до вивчення природи, розвитку образотворчих навичок та формуванню ставлення до навколишнього середовища. В цілому, рекомендації щодо формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах закладів дошкільної освіти впливають на широкий спектр діяльності, зокрема, за допомогою образотворчого мистецтва, використання цифрових ресурсів, активної участі батьків у спільній пошуковій діяльності з дітьми та організації тематичних сюжетно-рольових ігор. Впровадження цих рекомендацій допоможе не тільки підвищити екологічну освіченість та свідомість дошкільників, але й відкрити нові можливості для розвитку їхніх творчих здібностей, критичного мислення та комунікативних навичок.

4. Розроблено методику формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах ЗДО засобами образотворчого мистецтва. Розроблена нами методика формування природничо-екологічної компетентності у дітей дошкільного віку в умовах закладу дошкільної освіти засобами образотворчого мистецтва, яка базується на чотирьох основних етапах, виявилась дієвою та ефективною. Вона дозволяє використовувати образотворче мистецтво як засіб вивчення природи, розвитку екологічної свідомості та формування відповідального ставлення до навколишнього середовища. Ця методика зумовлює створення для дошкільників відповідного середовища для дослідження, взаємодії та цінування природи, розвиваючи при цьому їхні вміння та навички образотворчого мистецтва. Крім того, вона забезпечує гнучкість в

навчальному процесі, даючи дітям можливість вибрати свій власний шлях вивчення та дослідження природи. Завдяки цьому, діти мають можливість розвивати свої інтереси, здібності та творчість, водночас навчаючись цінувати природу і розуміти її важливість для нашого життя.

Отже, організація дослідницької діяльності, зокрема за допомогою спостережень за природою, експериментів з природними матеріалами, вивчення властивостей різних елементів природи, допоможе дошкільникам відкрити для себе чарівний світ природи, поглибити свої знання про нього та збагатити свій внутрішній світ. Засоби образотворчого мистецтва в цьому контексті мають важливе значення, оскільки дозволяють дошкільникам виразити свої сприйняття та відчуття, пов'язані з природою, через мистецтво. Це може включати малювання, ліплення, роботу з різноманітними природними матеріалами, залучення дітей у світ художньої літератури про природу засобами наочності образотворчого мистецтва, використання цифрових інструментів, а також інші форми виразу, що заохочують дошкільників до активної участі та дослідницької роботи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 424 с.
2. Базовий компонент дошкільної освіти / наук. кер. : Піроженко Т.О ; авт. кол. : Байєр О.М., Безсонова О.К., Гавриш Н.В. та ін. Спецвипуск журналу «*Вихователь-методист дошкільного закладу*». 2021. 61 с.
3. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника: автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07. Київ, 2001. 37 с.
4. Піроженко Т. Проблема вивчення ціннісних орієнтацій дошкільників: пошук та результати дослідження. *Вісник Інституту розвитку дитини*. Сер. : Філософія, педагогіка, психологія. 2015. Вип. 37. С. 130-137.
5. Сучасні діти – відображення цінностей дорослого світу : методичні рекомендації / Т.О. Пірожено, С.О Ладивір, К.В. Карасьова та ін.; за ред. Т.О.Піроженко. Київ – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2014. 120 с.
6. Карабаєва І. Моніторимо рівень природничо-екологічної компетенції старших дошкільників. *Вихователь-методист дошкільного закладу №5*: спец журнал, травень 2018. URL: <https://emetodyst.m CFR.ua/642928?from=id2> (дата звернення: 23.03.2023).
7. Вихователь-методист дошкільного закладу № 5 , Травень 2023. URL: <https://ezavdnz.m CFR.ua/914600> (дата звернення: 25.03.2023).
8. Яришева Н. Ф. Методика ознайомлення дітей з природою: Навчальний посібник, Київ: *Вища школа*, 1993. 255 с

9. Поніманська Т. І. *Дошкільна педагогіка*. Київ : Академвидав 2004. 456 с.
10. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/-show/2145-19#Text> (дата звернення: 23.03.2023).
11. Про дошкільну освіту: Закон України від 01.01.2021 № 2628-III (Відомості Верховної Ради України (ВВР)). URL: <https://zakon.help/law/2628-III> (дата звернення: 25.03.2023).
12. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні (нова редакція) / наук. керівн. Т.О. Піроженко.
URL:
https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 25.03.2023).
13. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Я у Світі» (нова редакція) / Аксьонова О. П., Аніщук А. М, Артемова Л. В. та ін. Київ: ТОВ «МЦФЕР-Україна», 2014. 452 с.
14. Дитина: освітня програма для дітей від 2 до 7 років / За ред.. В.О. Огнев'юк. Київ, 2016. 304 с.
15. Світ дитинства: комплексна освітня програма для дошкільних навчальних закладів / упоряд.: О. М. Байєр, Л. В. Батліна, А. М. Богуш та ін.; наук. керівник акад. А.М. Богуш; за аг. ред. Л. В. Батліної. Тернопіль: Мандрівець, 2015. 200 с.
16. Калуська Л. В. Комплексна програма розвитку, навчання і виховання дітей дошкільного віку «Соняшник». Тернопіль: Мандрівець, 2014. 144с.
17. Дитина в дошкільні роки: Освітня програма / За ред.. К. Л. Крутій. Київ, 2010. 34 с.
18. Білан О.І. Програма розвитку дитини дошкільного віку «Українське дошкілля» / За заг. ред.. О.В. Низковської. 2017. 256 с.
19. Чорна Л.Г. Психологічне забезпечення розвитку творчих здібностей учнів. *Психологічна газета*. 2001. №2. С.42-46.

20. Водолога Н.В. Шляхи розвитку пізнавальних здібностей старших дошкільників. *Дошкільна освіта*. 2003. №2. С.16-21.

21. Нуреева О. С. Невгамовні чомусики: психологічні особливості дітей дошкільного віку : 4-5 роки життя. Харків : Основа, 2008. 253 с.

22. Трофаїла Н. Д. Емоційний розвиток дітей дошкільного віку. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського. Серія : Педагогічні науки*. 2014. Випуск 1(45). С. 155-158.

23. Онопрієнко В.П., Походня Е.Р. Екологічна освіта та виховання в дошкільних дитячих закладах. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2018. № 5. С. 327-341.

24. Антонова О., Поліщук Н. Підготовка вчителя до розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів : монографія. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2016. 248 с.

25. Половіна О.А. Цільові прогулянки в природі: моральний аспект. *Палітра педагога*. 2017. № 6(104), С. 9-11.

26. Веретеннікова О. Ознайомлення дітей дошкільного віку з природою. Київ: *Вища школа*, 2012. 365 с.

27. Середечна О.І., Карапузова І.В. Формування екологічної компетентності дошкільників в процесі ознайомлення з природою. С. 152-156.

28. Горопаха Н.М. *Виховання екологічної культури дітей*. Рівне: Волинські обереги, 2001. 212 с.

29. Лисенко Н. В. Сучасні підходи до екологічного виховання дітей дошкільного віку у руслі концепції збалансованого розвитку. *Освітній простір України*. 2019. № 17. С. 134-138.

30. Плохій З. П. Виховання екологічної культури дошкільників. Київ: Редакція журналу *Дошкільне виховання*, 2002. 173 с

31. Мослікова Ю.В. Сенсорне виховання в сучасній теорії і практиці дошкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського: збірник наук. праць*. Одеса: ПДУ ім. К.Д. Ушинського, 2005. №3-4. С. 154-159.

32. Гришко О.І., Карапузова І.В. Сутність і особливості інтелектуального розвитку дітей дошкільного віку. *Вікові особливості розвитку дітей*. Полтава. 2007. С. 72-77.

33. Нестеренко В.В., Поліщук О.О. Розумовий розвиток і розумове виховання дітей старшого дошкільного віку у психолого-педагогічних дослідженнях. URL: http://sandavak.narod.ru/stud_stat/polichyk.pdf (дата звернення 20.03.2023).

34. Колеснік К.А. Основні орієнтири виховання підростаючого покоління в Україні. *Наукові пошуки XXI століття: молодіжний вимір III Міжнародної дистанційної науково-практичної конференції*. Київ, 2015. С. 177–182.

35. Лякішева А., Мозоль В. Розвиток пізнавальних інтересів старших дошкільників як наукова проблема. *Педагогічний часопис Волині*. 2018. №4(11). С. 33-38.

36. Садова Т.А., Рудакова А.О. Формування пізнавальної активності дошкільників як психолого-педагогічна проблема. *Молодий вчений*, 2017. №10.1 (50.1). С. 49-52.

37. Перспективні форми дошкільної освіти в Україні, базовані на принципах дружності до дитини та ефективності використання бюджетних коштів: стислий виклад. ЮНІСЕФ. 2019. 58 с.

38. Кононко О. Л. Психологічні основи особистісного становлення дошкільника [Текст] : автореф. дис... д-ра психол. наук: 19.00.07 / Кононко Олена Леонтіївна ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. Київ, 2001. 37 с.

39. Вікова психологія / За ред. Г. С. Костюка. Київ: Рад. школа, 1976. 272 с.

40. Павелків Р.В., Цигипало О.П. Дитяча психологія: навчальний посібник. Київ: *Академвидав*, 2008. 431 с.

41. Терещенко Л.А., Карабаєва І.І. Психологічні особливості емоційної сфери дітей дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології: збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Київ, Том 10. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. Випуск 33. 2019. С. 214 – 234.

42. Mayer J.D., Salovey P., Caruso D. Emotional intelligence: Theory, findings, and implications. *Psychol. Inq.* 2004. V. 15. № 3. P. 197–215.

43. Беленька Г. В., Науменко Т. С., Половіна О. А. Дошкільнятам про світ природи: Старший дошкільний вік: навчально- методичний посібник. 2-ге вид. Київ: Генеза, 2014. 112 с.

44. Трубник І. В. Підготовка майбутніх вихователів до формування екологічно мотивованої поведінки старших дошкільників: автореф. дис... канд. пед. наук: 13.00.04. Ялта, 2009. 20 с.

45. Яковишина Т.В. Розвиток творчих здібностей молодших школярів у фокусі сучасного освітнього процесу. *Гуманітарний корпус: збірник наукових статей*, 2017. Випуск 11. С. 160-162.

46. Карпенко Н.А. Психологія творчості: навчальний посібник. Львів, 2016. 156 с.

47. Кант І. Рефлексії до критики чистого Розуму : Зб. наук. праць / пер. з І. Бурковський. Київ: Юніверс, 2004. 454 с.

48. Доценко С. О. Генезис дослідження проблеми творчості. Збірник наукових праць «Педагогіка та психологія». Харків, 2018. Вип. 59. С. 13-23.

49. Савіцька І. Ю. Художньо-естетичний розвиток учнів молодших школярів засобами мистецтва (на прикладі Харківського ліцею мистецтва №133). URL: http://tme.uio.edu.ua/docs/Dod/2_2010/savitska.pdf (дата звернення 24.03.2023).

50. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину. Сто порад учителю. Вибрані твори: В 5 т. Т.1. Київ: *Радянська школа*, 1976. 661 с.

51. Клим Н.В. Формування компетентностей дошкільників в образотворчій діяльності: методичні рекомендації. URL: http://dnz15.kupyansk.info/files/docs/2020/21437_Metodichni_rekomendatcii__Rozvitok_kompetentnostey.pdf (дата звернення: 07.04.2023).

52. Малицька О. Образотворче мистецтво з методикою навчання: навчально-методичний посібник. Бердянськ, 2016. 346 с.

53. Демченко І. І., Пічкур М. О. Близнюк Т. О. Творчий розвиток учнів

початкової школи засобами образотворчого мистецтва: *Монографія*. Київ: Оміда, 2009. 218 с.

54. Ткачук О. В. Психологія художніх здатностей: моногр. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2012. 372 с.

55. Половіна О. А. Формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва у старших дошкільників (на матеріалі ознайомлення з пейзажним живописом): дис... канд. пед. наук: 13.00.08. Київ, 2007. 254 с.

57. Плохій З. Природа як пізнавальна цінність. *Дошкільне виховання*. 2001. №6. С. 7-9.

58. Тест творчого мислення Е. Торренса. URL: https://vikanakon.at.ua/load/test_tvorchogo_mislennja_e_torrensa/1-1-0-8 (дата звернення 22.03.2023).

59. БеленькаГ. Змалку ближче до природи. Вплив природного середовища на розвиток малюка. *Дошкільне виховання*. 2004. №6. С. 7-9.

60. Горопаха Н. М. Виховання екологічної культури дітей: посібник для вихователів дошк. закл. та вчителів початкових класів. Рівне, 2001. 212 с.

61. Лисенко Н. В. Еко-око: дошкільник пізнає світ природи: навчально-методичний посібник. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2015. 352 с.

62. Науковець. Екологічне виховання дітей старшого дошкільного віку засобами авторської казки: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08; Інститут проблем виховання АПН України. Київ, 2008. 19 с.

63. Ніколаєва С.М. Любов до природи виховуємо з дитинства. Рекомендації педагогам, батькам і гувернерам. Харків: Видавництво «Ранок», 2007. 96 с.

64. Половіна О. А. Формування естетичного ставлення до природи засобами образотворчого мистецтва у старших дошкільників (на матеріалі ознайомлення з пейзажним живописом): дис... канд. пед. наук: 13.00.08; Національний педагогічний ун-т ім. М.П.Драгоманова. Київ, 2007. 254 с

65. Плохій З. Вітальна цінність природи: складові екологічної культури дошкільнят. *Дошкільне виховання*. 2000. №11. С. 6-7.

66. Плохій З. Формування екологічно мотивованої діяльності дошкільнят. *Дошкільнє виховання*. 2005. №7. С. 19-21.
67. Плохій З. П. Формування у дітей дошкільного віку екологічної культури (теоретичні та методичні аспекти): монографія; Ін-т пробл. виховання НАПН України. Київ: Персонал, 2010. 319 с.
68. Водолога Н.В. Шляхи розвитку пізнавальних здібностей старших дошкільників. *Дошкільна освіта*. 2003. №2. С.16-21.
69. Основи образотворчого мистецтва з методикою керівництва зображувальною діяльністю дітей: робоча програма навчальної діяльності. Прикарпатський націон. Ун-т ім. В.Стефаника, 2019. 24 с.
70. Мослікова Ю.В. Сенсорне виховання в сучасній теорії і практиці дошкільної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського державного педагогічного університету ім. К.Д. Ушинського: збірник наук. праць*. Одеса: ПДУ ім. К.Д. Ушинського, 2005. №3-4. С. 154-159.
71. Черепковська Н.І. Виявлення та стимуляція розвитку творчого потенціалу дітей. *Обдарована дитина*. 2006. №1. С. 18-31.
72. Лурія А.Р. Розвиток конструктивної діяльності дошкільника. *Питання психології*. 2005. №7, С. 8-9
73. Білик К.Д., Чорна Т.В., Нейер Л.А., Поліщук С.В. Будьмо знайомі, Планета Земля (Формування еколого-природничої компетентності старших дошкільників крізь призму інноваційних підходів). Навчально-методичний посібник. Вінниця: ММК. 2020, 60с.
74. Лисенко Н. Сучасні підходи до екологічного виховання дітей дошкільного віку у руслі концепції збалансованого розвитку. *Теорія виховання*, 2019. С. 134-138.
75. Васильєва К.Ю. Формування еколого-природничої компетентності у дітей дошкільного віку. Розвиток освітнього простору в системі роботи сучасних закладів дошкільної освіти: Всеукраїнська науково-практична конференція (16 червня 2020р.). Одеса, 2020. URL: <https://genezum.org/library/formuvannya-ekologo-pryrodnychoi-kompetentnosti-u-ditey-doshkilnogo-viku> (дата звернення:

12.04.2023).